"It is easy for a Hindu with his belief in reincarnation to feel that all life from plant to God is truly one; yet none, even among the Hindus has expressed this feeling with such convincing beauty as has Kalidasa." Ryder.

अस्मिन्नतिविचित्रकविपरम्परावाहिनि संसारे कालिदासप्रभृतयो द्वित्राः पञ्चषा वा महाकवयो गण्यन्ते

— ध्वन्यालोक.

कविरत्नम् कालिदासः

Kaviratna Kālidāsa.

कविरत्नं कालिदासं कलयेऽहमहर्निशम् ।
निर्ममे रघुकाव्यं यः कविप्रथमपद्धतिम् ॥

H. Venkatakrishna Rao.

अर्धपीतस्तनं मातुः आमर्दक्लिष्टकेसरम् ।
प्रक्रीडितुं सिंहशिशुं बलात्कारेण कर्षति ॥

शाकुन्तल ७।

कविरत्नं कालिदासं कलये ह्यहर्निशम्।
निर्ममे रघुकाव्यं यः कविप्रथमपद्धतिम्॥

ಕವಿಹೃದಯ - ೧.

ಕವಿಹೃದಯವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಸಹೃದಯನ
ಸಮರ್ಥನಾದ ವಿಮರ್ಶಕನೇ ಕವಿಯ ಆಶಯಗಳನ್ನು
ಹೊರತೆಗೆದು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾದಾನು.
ಕಾಳಿದಾಸನೇನೋ ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು
ಹೆಸರಾಂತನಾಗಿದ್ದವನು. ಅವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬರೆದ ಕಟ್ಟು
ಕಥೆಗಳೇ ಜನರಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿ ಬಂದದ್ದು ತುಂಬಾ
ವಿಷಾದಕರವಾಗಿದೆ. ವಿಮರ್ಶಕರೆಲ್ಲರು ಈವರೆಗೆ
ಕವಿಯ ಹೆಸರಿನ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳದೆ,
ಕಾಳೀದೇವಿಯ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯೇ ಅವನು
ದಾಸನಿವನಾದನೆಂದು ಮೇಲಿಂದಮೇಲೆ ಹೇಳಿ, ಕಾಳ್ಯಾ:
ದಾಸ: ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹವನ್ನೇ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು ಪ್ರಚಾರಮಾಡು (ಆತನು ರಚಿಸಿದನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವ ಶ್ಯಾಮಲಾದಂಡಕ, ಕಾಳೀಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನುದಾಹರಿಸು)
ತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ 'ಕಾಳಿದಾಸ
ನೆಂಬ ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾದ ಈಕಾರವೇ ಇರ
ಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಅವರು ಗಮನಿಸಿ[illegible]ವಿಲ್ಲ.
ಕೆಲವರಾದರೋ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಆಕಾರಾಂತಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ

ನಾವುಗಳು ನಮ್ಮ ನಡೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಜ್ಞಾ
ವಾಚಕಗಳಾದರೆ ಪ್ರತಿಪದಿಕದಿಂದ ಬರುವ ಕರ್ಮ
ಕಾರವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವ ಮಾಡುವದೆಂದು ಪಾಣಿನಿ
ಯ ನಿಯಮವನ್ನು । ಙ್ಯಾಪೋ: ಸಂಜ್ಞಾಛಂದಸೋ: ಬಹುಲಂ
VI. iii-63 ಉದಾಹರಿಸಿ ಹ್ರಸ್ವ ಇಕಾರವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವರು.
ಆದರೆ ಈ ವಿಕಲ್ಪವು ಬಹುಲವೆಂಬದನ್ನು ಗಮನಿಸು
ವದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಲೀದಾಸ, ಕಾಲಿದಾಸ
ಎಂಬ ಎರಡು ರೂಪಗಳು ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತ. ಆದರೆ ವ್ಯವ
ಹಾರದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ರೂಪವನ್ನೇ ನಾವು ಕಾ
ಣುವದು. ಆದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯ
ಲ್ಲಿ ಯೋಜಿಸಬೇಕೆಂದು ನಮಗನಿಸುವದು.

ಕಾಲನೆಂದರೆ ಶಿವ ಪರ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ.
ಅಂಥ ಕಾಲನ ಮಗನಾದ ಕಾಲಿ (ದಶರಥನ ಮಗನಾದ ದಾಶರಥಿ ಹೇಗೋ
ಹಾಗೆ); ಅರ್ಥಾತ್ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಅಥವಾ ಕುಮಾರ; ಈ ಕುಮಾರನ
ದಾಸ, ಕಾಲ್ಯೋ: ದಾಸ: ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಹೇಳಿದರೆ ಕಾಲಿದಾಸ
ನೆಂದು ಸಮಾಸವು ಸಿದ್ಧಿಸುವದು. ಈ ಕವಿಯು ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ
ಆರಾಧಕನೆಂಬದಕ್ಕೆ ಮೇಘದೂತದಲ್ಲಿ ಆತನ ಪವಿತ್ರಕ್ಷೇ
ತ್ರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವದನ್ನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಮೇ
ಘವು ಕಾಮರೂಪಿಯಾದುದರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಪುಷ್ಪಮಯನಾ
ಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳುತ್ತ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಸ್ವರ್ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ
ತನ್ನನ್ನು ಒದ್ದೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಆ ದೇವಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ
ಶ್ರಿತವಾದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನ ಮೈಮೇಲೆ ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿ [illegible]

॰ಪುಷ್ಪಮೇಘೀಕೃತಾತ್ಮಾ ಪುಷ್ಪಾಸಾರೈಃ ಸ್ನಪಯತು ಭ.
ವ್ಯೋಮಗಂಗಾಜಲಾರ್ದ್ರೈಃ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನನ್ನು
ವರ್ಣಿಸುತ್ತ - ರಕ್ಷಾಹೇತೋಃ ನವಶಶಿಭೃತಾ ವಾಸವೀನಾಂ
ಚಮೂನಾಂ। ಅತ್ಯಾದಿತ್ಯಂ ಹುತವಹಮುಖೇ ಸಂಭೃತಂ ತದ್ಧಿ
ತೇಜಃ. ಅರ್ಥಾತ್ ಆ ತೇಜಸ್ಸು ಬರು ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸಿಗಿಂತ
ಲೂ ಅಧಿಕವಾದುದು, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ನವಶಶಿಶೇಖರನಾದ
ಈಶ್ವರನಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಸೈನ್ಯಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಇಡಲ್ಪ
ಟ್ಟಿತ್ತೆಂದು ಹಿರಿದಾದ ಕಾಲಿದಾಸನ ಭಕ್ತಿ ಮುಖವಾಗಾಹ್ಯೊ
ಂತುಸ್ಕು ಕಾಣಬರುವದಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ತಲ್ಪುವು, ಮರನೆಯ
ದಿನ ಪುನಃ ಆತನನ್ನೇ ಸೇರುತ್ತದೆ, ಸ್ಕಂದನಲ್ಲಿಯಾದರೋ
ಈ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿತ್ಯರ ತೇಜಸ್ಸು ಸದಾ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದ್ದು, ತಿ
ಸುಮಾರು ಆರೇ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ತಾರಕನನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವನಾ
ಪಥ್ಯಪ್ರವೃತ್ತೆಂದು ಕುಮಾರಸಂಭವದಲ್ಲಿ ನಾವು ನೋಡು
ವದಿಲ್ಲವೇ? ಆದರೆ ಈ ಸ್ಕಂದನು ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯರಲ್ಲಿ
ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ವಲ್ಲೀದೇವಯಾನೀ ವಲ್ಲಭನಾದ ಸ್ಕಂದ
ನಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಮರೆಯಬಾರದು. ಕಾಲಿದಾಸ
ನ ಆರಾಧ್ಯದೇವತೆಯು ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಹಿಮವತ್
ಪರ್ವತದ ಕುಮಾರವನದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತನಾ
ದವನು, ಈತನ ತಪೋವನವನ್ನು ಯಾವ ಹೆಂಗಸೂ ಹೊ
ಕ್ಕಿದರೆ ಅವಳು ಕೂಡಲೇ ಲತೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತಾ

ಳಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಚಿತ್ರವೊಳರ್ಗೆಳೆಯುವ ನಾಲ್ಕನೆಯಂಕ-
ದಿಂದ ನಾವು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇ
ಳುವುದಾದರೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ಆರಾಧ್ಯ ದೇವತೆ ಸ್ನೇಹದ, ಈ
ತನ್ನೆಬ್ಬನ್ನೇ (ಗಣಪತಿಯೆನ್ನುತ್ತಾಂತ್ರಿ ಕಾಳಿದಾಸನಲ್ಲಿ
ಬಂದಿಲ್ಲ) ಶಾಶ್ವತಿಯಾದ ಪಾರ್ವತಿ ತಿಂಬ ಪ್ರೇಮದ
ಮಾರ್ಗ ಪಾತ್ರನೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಮರೆಯಬಾರದು.
ಕವಿ ಹೃದಯವನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಹೇಳುವಂತಹ
ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುವ
ದನ್ನವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಕುಂತಲ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರ
ದ ವರ್ಣನೆ ನಿಸ್ಸತ್ತದೆ. ಶಾಕುಂತಲೆಯ ನಿಜವಾದ ತಂದೆಯಾದ
ಮಿತ್ರನೇ ಶಕುಂತಲೆಯ ನಿಜವಾದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಪಾಪವೆಂ
ಆತನ ಹೆಸರನ್ನು ಚ್ಯುತಿ ನಮ್ಮ ನಾವು ಮಾನವನಿಷ್ಠ
ರು ಪರಿಣಾಮ ತಯಾರಿ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿಸ
ದು ಪರಿಣಾಮ ತಯಾರಿ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಪರಿಶೀಲಿಸಿಯ
ಕೃತ್ಯ. ಏಳನೆಯಂಕದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮದಾರ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಪಾಪ
ಹೆಸರನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದ ಮನನ ಸಲಿಯ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಪಾಪ
ವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲಾರೆನೆಂದೋದುವಾಗ ಧರ್ಮದಾರ
ಧರ್ಮಪುತ್ರ ಇವರಿಬ್ಬರ ಪರಿಶೀಲಗವನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದ
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಹೆಸರನ್ನು ತಾನೇ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಪಾಪವನ್ನು
ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡನೇ? ಇತ್ತೀ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಆತನ ಹೆಸ
ರನ್ನು ಶಕುಂತಲೆ ಭಂಡಾರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಸಿದುದು
ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಶಕುಂತಲೆಯ ಸಖಿಯರು ಅವಳ ಜ
ನ್ಮವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ 'ಕೌಶಿಕ ಗೋತ್ರ ಮಹಾ

ಪ್ರಚೋದ್ಯೋ ಗಾಯತ್ರೀ:' ಎಂದು ಕುಲ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಕೌಶಿ
ಕರಾಜನ ದಿನವನ್ನು ಹೇಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ
'ಕರ್ತವ್ಯನಿಷ್ಠರಾ' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ನಾಕುತಂದೆಯಾರಿಗೆ
ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲೂ ಇನ್ನುಳಿಸುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲ
ಕ್ಷಂತಯ ಪಿಬ್ಬಾಗಿ ಹೇಸೆಂಬುದು ಅವರ್ಗಂತ ನೊಂತನೆ
ಕಲ್ತನ ಸಹಬಾರವನ್ನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಕಲಿಸಿದನೆ, ಕಲ್ಪ
ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ಕಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಸರಿಯಾಗಿ
ಗಮನಿಸಿದರೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನವೇಲೆ ಕಾಲದಾನನಿಗೆಲ್ಲ
ಪುರಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಕಾಲಾನುಭಾ
ಗದಲ್ಲಿ ಆತನು ಮಹರ್ಷಿಯಾಗಿ ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಪ
ದೇಶಿಸಿ ಲೋಕೋಪಕಾರವನ್ನೆ ಸಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅ
ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಬೀಜಾವಾಪವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತನ್ನ
ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು 'ಅವರವರ ಪಾಡಿಗೆ ಬಿಟ್ಟು, ತನ್ನ
ಸ್ವಂತಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ತಪಸ್ಯೆಗೆ ಹೊರಟವನಿವನು
ನಿಜವಾಗಿ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಅಮಿತ್ರನೇ ಆಗಿರಬೇಕಲ್ಲವೇ?
ಇವನು 'ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಮಿತ್ರಂ' ಎಂಬ ಬಿರುದಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ
ದು ಕಠೋಗೆ ಶುನಃಶೇಫಾದಿಗಳನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ ಲೋಕೋಪ
ಕಾರದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪದೇಶಿಸಿದ ನಂತರ. ಹೀಗಿರುವಾಗ
ಕವಿಹೃದಯವನ್ನರಿಯದೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ
ಮೇನಕೆಯ ನರ್ತನದ ದೃಶ್ಯದಿಂದ ನಾಟಕವನ್ನಾರಂಭಿಸುವ
ಧ್ವನಸರ್ಗ ಅನುಚಿತವೆಂದು ಹೇಳುವವರು ಬೇರೆ.

೨- ಪುರಾಣರತ್ನವೂ ಕವಿರತ್ನನೂ.

ಭಗವದ್ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಗುರುಗಳಾದ ಆಳವಂದಾರರಿಂ
ದ ಪುರಾಣರತ್ನವೆಂದು ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ
ವು ಸರ್ಗ, ಪ್ರತಿಸರ್ಗ, ವಂಶ, ಮನ್ವಂತರ, ವಂಶಾನುಚರಿತಗಳೆಂ
ಬ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸರಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ, ಆದರ್ಶಪು
ರಾಣವೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಇದರ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಅನು
ಸರಿಸಿ ಕವಿರತ್ನನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಕಾಳಿದಾಸನು ಕವಿಗಳ
ಗಣನೆಯ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಕಿರಿಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವವನು
ಸಾರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದನೆಂದು ನಾವು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಬಯಸು
ತ್ತೇವೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಹರಿವಂಶಪುರಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ವಿಷ್ಣುಪು
ರಾಣವೇ ಅತಿಪ್ರಾಚೀನವೆಂದೆಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಶಂಕರಭಗ
ವತ್ಪಾದರೂ ತಮ್ಮ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮ
ವ್ಯಕ್ತಿಃ ಸನಾತನಃ' (ವಾಣೀವಿಲಾಸ ಪ್ರತಿ VIII. ೯೪ನೆಯ ಪುಟ) ಎಂ
ದೀ ಪುರಾಣದಿಂದಲೇ ಉದಾಹರಿಸಿ, ಬೇರೆ ಪುರಾಣಗಳ ಹೆಸರೆತ್ತ
ದಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಪುರಾಣಗಳೆಲ್ಲ ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಿಲ್ಲವೇನೋ ಎಂ
ಬ ಸಂಶಯವನ್ನೇ ಬಲವತ್ತರಪಡಿಸುವಂತಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅಂಶದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ
ಹದಿನಾರನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ (ಮುದ್ರಿತ - ಜೀವಾನಂದಸಾಗರಸಂಪಾದಿತ
ಪ್ರತಿ-೧೮೮೨) 'ಕೃತ್ತಿಕಾದಿಷು ಋಕ್ಷೇಷು' ಎಂದು ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು
ಕೃತ್ತಿಕಾದಿಗಳಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ, ಅಶ್ವಿನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಗಣಿಸದಿರುವ
ವಿಚಾರದಿಂದ ತಾನು (ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಕರ್ತನು) ಪ್ರಾಚೀನನೆಂದು ಎ
ದ್ದು ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ಅಂಶದ ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೨೭ನೆಯ

ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ:
ತಪ: ತಪಸ್ಯೌ ಮಧುಮಾಧವೌ ಚ ಶುಕ್ರ: ಶುಚಿ: ಚ ಅಯನಮುತ್ತರಂ ಸ್ಯಾತ್
ನಭೋ ನಭಸ್ಯ: ಚ ಇಷ: ಚ ಸೋರ್ಜ: ಸಹ: ಸಹಸ್ಯೌ ಇತಿ ದಕ್ಷಿಣಂ ಸ್ಯಾತ್

ಎಂದು ವೈದಿಕ ಕಾಲದ ಹನ್ನೆರಡು ಚಾಂದ್ರಮಾಸ ತಿಂಗಳುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಮಾಘ: (= ತಪ:) ತಿಂಗಳಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿದ್ದನ್ನು ಅಮರಕೋಶದಲ್ಲಿ I. ೧೨೦ - ದ್ವೌ ದ್ವೌ ಮಾಘಾದಿ ಮಾಸೌ ಋತು: ಎಂದಾರಂಭಿಸಿದ್ದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ವೇದವೈದಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಸಗಳ ಪರಿಗಣನೆಯು ಮಾಘದಿಂದಲೇ ಇತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯು ಶುಚಿ (= ಜ್ಯೇಷ್ಠ) ರಘುವಂಶ V ೨೦), ನಭ: ನಭಸ್ಯ (= ಶ್ರಾವಣ, ಭಾದ್ರಪದ) ರಘುವಂಶ XII. ೨೯) ಇತ್ಯಾದಿ ವೈದಿಕ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವನು. ಕಾರಣ, ವೈದಿಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವನು. ಚೈತ್ರ ವೈಶಾಖ ದಂತಹ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ವಾಚೀನ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು, ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ವಾಚೀನ ಹೆಸರುಗಳು ಎಲ್ಲ ಇದರಿಂದ ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ವಾಚೀನ ಹೆಸರುಗಳು ಎಲ್ಲೆಡೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರಲಾರಂಭಿಸಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಲು ಅವಕಾಶವು ದೊರೆಯುವಂತಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಕ್ರಿಸ್ತ ಪೂರ್ವದ ಸಮಯದಲ್ಲಿಂದಲೇ ಈ ಹೊಸ ಹೆಸರುಗಳು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರಲಾರಂಭಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ತಜ್ಞರು ಊಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮನ್ವಂತರದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳ ಪ್ರಥಮ ನಿರ್ದೇಶವು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಗೌತಮ, ಭರದ್ವಾಜ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಜಮದಗ್ನಿ, ವಸಿಷ್ಠ, ಕಶ್ಯಪ, ಅತ್ರಿಗಳೆಂದು ಬಂದಿದೆ. ಅದರನಂತರವು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮರೀಚಿ, ಅತ್ರಿ, ಅಂಗಿರಸ, ಪುಲಹ, ಕ್ರತು, ಪುಲಸ್ತ್ಯ, ವಸಿಷ್ಠ ಎಂದು ಇವರನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಭೃಗುವನ್ನು ಇವರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದರೂ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನೇ (ಎಂಟಾದರೂ) ಬಳಸಿಕೊಂಡಿ

ಡಾ|| ಶೆ. ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ, ದಕ್ಷಿಣಾಪಥ, ಸಪ್ತ ಸೀತಾನ
ಒಂಬತ್ತು ಋಷಿಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ (I. vii. ೫). ಕಾಳಿದಾಸನು
ಕುಮಾರಸಂಭವದ VI. ೬೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸರನ್ನು
ಇವರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಿ, ವಸಿಷ್ಠ ಅರುಂಧತಿಯನ್ನು
ಸೇರಿಸಿರುವನೆ. ಉಳಿದವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಕೊಡದೆ, ಗಾತಿ
ಹೇಳಿರುವಲ್ಲಿ. ಈ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ III. ೧ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ

ವಸಿಷ್ಠಃ ಕಾಶ್ಯಪೋऽಥಾತ್ರಿಃ ಜಮದಗ್ನಿಃ ಸಗೌತಮಃ ।
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಭರದ್ವಾಜಃ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತರ್ಷಯೋऽಭವನ್ ॥

ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದನ್ನೇ ಕಾಳಿದಾಸನು ಅನುಸರಿಸಿರಬಹುದು.
ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಶಬ್ದಸಾದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸು
ವರೆ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪುರಾಣದಿಂದಲೂ ಕಾಳಿದಾಸನಿಂದಲೂ
ದಾಹರಿಸುವೆ:

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ

I (ಪೃಥುಃ) ರಾಜಾಭೂತ್ ಜನರಂಜನಾತ್
I. xiii. ೯೩.

II. ತತಃ ಸಮುತ್ಕ್ಷಿಪ್ಯ ಧರಾಂ ಸ್ವದಂಷ್ಟ್ರಯಾ
ಮಹಾವರಾಹಃ ... ರಸಾತಲಾದುತ್ಪಲಪತ್ರ
ಸಂಸ್ಥಃ ಸಮುತ್ಥಿತಃ ... I. iv. ೨೬

III ಅಕ್ರಾಂತಿ ತ್ರಿನಾರ ನವರಸ್ವಂ ದುರ್ಗಾಸಹಂ
ಅಶೇಷಂ ಮುಂ. I. ix. ೨೧.

IV. ಸತಾಂ ಸಾಪ್ತಪದಂ ಮೈತ್ರಂ
ಉಷಿತೋऽಹಂ ತ್ವಯಾ ಸಹ I. xv. ೪೧.

V ಪ್ರಕೃತೌ ಪುರುಷೇ ವಿಶ್ವೇ ಸ್ಥಿತೌ ವಿಲಯಮೇತಿ ಪುನಃ!
ಏಕರೂಪಾಯ ಕಲ್ಪಾಂತೇ ನಮಃ ತುಭ್ಯಂ ತ್ರಿಮೂರ್ತಯೇ.

ಕಾಳಿದಾಸ

ಯಥಾ ಪ್ರಹ್ಲಾದನಾಚ್ಚಂದ್ರಃ ಪ್ರತಾಪಾತ್ತಪನೋ ಯಥಾ
ತಥೈವ ಸೋऽಭೂದನ್ವರ್ಥೋ ರಾಜಾ ಪ್ರಕೃತಿರಂಜನಾತ್
ರಘು IV. ೧೨.

II ರಸಾತಲಾದಾದಿಭವೇನ ಪುಂಸಾ
ಭುವಃ ಪ್ರಯುಕ್ತೋದ್ವಹನಕ್ರಿಯಾಯಾಃ
ರಘು XII. ೮.

III ಹೇಲಾ ನಾಮ ಉದ್ಯೋದದೀನ ಸಖ್ಯಂ
ಸಂಬಂಧಃ - ಶಾಕುಂತಲ IV ಅಂಕ

IV. ಯತಃ ಸತಾಂ ಸನ್ನತಗಾತ್ರಿ ಸಂಗತಂ
ಮನೀಷಿಭಿಃ ಸಾಪ್ತಪದೀನಮುಚ್ಯತೇ
ಕುಮಾರ V. ೩೯

V ನಮಃ ತ್ರಿಮೂರ್ತಯೇ ತುಭ್ಯಂ ಪ್ರಾಕ್ ಸೃಷ್ಟೇಃ
ಕೇವಲಾತ್ಮನೇ
ಗುಣತ್ರಯವಿಭಾಗಾಯ ... ಕುಮಾರ II. ೪

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ | ಕಾಳಿದಾಸ

VI ಭವತಾ ಪ್ರಕ್ಷ್ಮಾಸಮುದ್ಯಾನತಾನಾಂ ಪ್ರಣಾಮಭಂಗೋ ನ ಕಾರ್ಯ: IV.ii.೧೧.

VI. ಶಶ್ವತ್ಸನಾಥಾಮಸ ನಾಥನತ್ವಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ನೇ ಪ್ರಣಾಮಂ ವಿಹಿತಂ ಮಂ ರಘು II. ೫೮.

ತವ ಪ್ರಣಾಮಂ ವಿಭೌಂ ಶ್ಲೋ: IV.ii.೨೨. ಅಲ್ಪಸ್ಯ ಪ್ರಣಾಮಾನಾಂ ರಘೋ: ಕಾರ್ಯೇ ನ ವ್ಯಮನ್ಯತ ಕದಾಚಿದರ್ಥಿತಾ ರಘು XI.೨

VII. ಪರಾವಂಶಧರಮೇಕಂ ಮತ್ಸಂ IV.iv.3.

VII ವಂಶಸ್ಯ ಕರ್ತಾರಮನಪ್ತಕೀರ್ತಿಂ ಸುದಕ್ಷಿಣಾಯಾಂ ತನಯಂ ಯಯಾಚೇ ರಘು II. 64.

VIII. ಸನ್ನೇ ಪ್ರಸ್ತರಸ್ಯ ಚೈತ್ಯ ... ಕಾನಮಂಡಲಂ ಇಕ್ಷ್ವಾಕ ಶಿಕ್ಷಸ್ಯ ಶ ನಿಮೀಲಿತ ದ್ಯುಮಂ ಭರ: IV. xiii. ೪೮

VIII. ಸ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ಯಸ್ಯ ಸ್ವನ ಮಹೇಶ್ವರ ವಿಮಲಿತ ಅಪಂಕೇಧರ ಸಂಸ್ಪರ್ಶಂ ಪ್ರಿಯಾಲಂಕ ವಿಕ್ಷೇಪಂ - ರಘು XI.೪

IX ಆತ್ಮಗಂಧಾ ತತೋ ಭೂಮಿ: ಫಲಂ ದತ್ತ್ವಾ ಕಲ್ಪತೇ - VI.iv.೧೪

IX. ಕೇನಾತ್ಮಗಂಧೋ ಮಹೀ ಶಾಕುಂತಲ - VI.

X. ಸ ಕಲ್ಪಯಿತ್ವಾ ವತ್ಸಂ ತು ಮನುಂ ಸ್ವಾಯಂಭುವಂ ಪ್ರಭುಂ ಶೋ ಪಾಣೌ ಪೃಥಿವೀನಾಥೋ ದುದೋಹ ಸರ್ವೌಷಧೀ: ಪ್ರಭು. I.xiii

X ಪೃಥು ಪದಿಷ್ಟಾಂ ದುದುಹು: ಧರಿತ್ರೀಂ ಕುಮಾರ I.೨.

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯ ಪರಸ್ಪರ ಸಾದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಆದರೂ ಒಂದೆರಡು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಿವರಿಸಬಯಸುವೆನು. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಪೃಥುವಿನ ಕಥೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸಬಯಸುವೆನು. ಕಾಳಿದಾಸನು ಪೃಥುಪದಿಷ್ಟಾಂ ಯನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ದುದುಹು: ಧರಿತ್ರೀಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದುಹ ಧಾತುವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಂತಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವಿಷ್ಣುವು ನಮ್ಮ ಕುಲವನ್ನೇ ಸೇರಿದನಂತಿದೆ. 'ವಂಶಧರ'ನಾದ ಮತ್ತು ನಗರಪತಿಯೊಬ್ಬನು ರಘುವನ್ನು ದಿಲೀಪನ ವಂಶದ ಕಥೆಯನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿಸಿ, ರಘುವಿನ್ನು ದಿಲೀಪನ ವಂಶದ ಕಥೆಯನ್ನೇ ಅಭಿಲಷಿಸಿ, ರಘುವಿನ ವಂಶವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬರುವರೆಗಿನ ವಂಶಾವಳಿ ಬರೆದು, ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ರಘುವಂಶವೆಂಬ ಹೆಸರು ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು ರಘುವಂಶದ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಕಾಳಿದಾಸನು ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ಕಥೆಗಳನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದಂತಿದೆ.

ಕಾಲಿದಾಸನೂ ಭಾಸನೂ ವೈಷ್ಣವ, ಶೈವ ಇತ್ಯಾದಿ ಮತಪ್ರಭೇದಗಳು ತೋರುವದಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಮುಂಚೆ, ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳೆಲ್ಲ ಒಬ್ಬರೇ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದರೆಂಬುದು ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ಕಾಲಿದಾಸನು 'ನಮಃ ತ್ರಿಮೂರ್ತಯೇ ತುಭ್ಯಂ ಪ್ರಾಕ್ ಸೃಷ್ಟೇಃ ಕೇವಲಾತ್ಮನೇ' ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತ ಗುಣತ್ರಯ ವಿಭಜನೆಯ ನಂತರ ಇವರು ಪರಸ್ಪರ ಭಿನ್ನರೆನಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಬಾಣನು ತನ್ನ ಕಾದಂಬರಿಯ ಪ್ರಥಮ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ:

ರಜೋಜುಷೇ ಜನ್ಮನಿ, ಸತ್ತ್ವವೃತ್ತಯೇ ಸ್ಥಿತೌ, ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪ್ರಲಯೇ ತಮಃಸ್ಪೃಶೇ
ಅಜಾಯ ಸರ್ಗಸ್ಥಿತಿನಾಶಹೇತವೇ, ತ್ರಯೀಮಯಾಯ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮನೇ ನಮಃ

ಎಂದು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ಗೌರವಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕಾಲಿದಾಸನ ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯದಲ್ಲಿ 'ವೇದಾಭ್ಯಾಸಜಡಃ ಕಥಂ ನು ವಿಷಯವ್ಯಾವೃತ್ತಕೌತೂಹಲಃ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವದನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಈ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಕಾಷ್ಟಸದಾ ದಶರಥ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರಣ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನ ನಲ್ಲದವರನ್ನು ಕರ್ಮಾಣಿ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಕಡಿಮೆಯೆಂದು ಯುದ್ಧದಿಂದ, ವಿಗ್ರಹಾರ್ಚನೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬಾರದು; ಕಾಲದಾಚೆಯ ವಿಚಾರಿಸಿದರು. ಇದಾದರೆ ಕಾಲಿದಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಮುಖ್ಯ ದೇವರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಕಾಲಿದಾಸನಾದರೋ ವಿಷ್ಣು ಮುಖದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು 'ಏಕೈವ ಮೂರ್ತಿಃ ಬಿಭಿದೇ ತ್ರಿಧಾ ಸಾ' ಎಂದು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ (ಕುಮಾರ VII.44) ಬಂದಿದ್ದಾನೆ ತ್ರಿ ಸಾಮಾನ್ಯಂ ಏಷಾಂ ಪ್ರಥಮಾವರತ್ವಂ ಎಂಬ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಶಿವನನ್ನೂ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ, ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ, ಇನ್ನೂ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ನಾಂದೀ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆದರಿಂದ ಮಹಾನಾಟಕ ಗಳನ್ನು ಬರೆದ ನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಮಹಾನುಭಾವ...

ಹಾಡಿಸುವನು (ಕುಮಾರ VII. ೮೬). ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿರುವ
(I.xx.೬೬) ನಮಃ ತುಭ್ಯಂ ತ್ರಿಮೂರ್ತಯೇ ಎಂಬುದನ್ನೇ ಬಳ
ಸಿಕೊಂಡು ನಮಃ ತ್ರಿಮೂರ್ತಯೇ ತುಭ್ಯಂ ಎಂದು ಕುಮಾರಸಂ
ಭವದ II ನೇ ಸರ್ಗದ ೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಬ್ರ
ಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಗಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.
ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ I.xi.೨೧ರಲ್ಲಿ 'ಅಕ್ಷ್ಣಂ ಶಿವಾರ.
ಸರ್ವಸ್ವಂ ದುರ್ವಾಸಸಾ ಶ್ರೀಲಂ ಮಾಂ' ಎಂಬುದನ್ನೇ ಬಳಸಿಕೊಂಡು
ತಿಳಿ ದುರ್ವಾಸಸನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಹೋಲಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ವಾಚಕರಿಗೆ
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗ ಬಹುದು. ಭರ್ತೃಹರಿಯು 'ಅಕ್ಷಯ್ಯದಃ ತಪಸಃ ವಿಭೂತೀನಾಂ'
ಎಂದು ಸಾರಿದರೆ, ಕ್ರೋಧರೂಪವಾದ ಅವತಾರವೇ ಆಗಿ ಅವತರಿಸಿದ ಕಾ
ಮುನಿಯು ಸರ್ವಥಾ ಅಮಂಗಲ ಸ್ವಭಾವಿಯೆಂದೇ ಗಣಿಸಿ, ಆತ
ನನ್ನು ಶಾಕುಂತಲ ರಂಗಸ್ಥಳದ ಮೇಲೆ ತರಲು ಕಾಳಿದಾಸನು ನಿರಾಕರಿಸಿ
ದನು. ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ನವಮಂಗಲ ನಿಂತುನ್ನರಬಹುದೇ ಹೋರ
ವಾದ ಕವನವನ್ನು ಗುರುತಲು ಆತನ ಹೀನಲಲ್ಲವೆಂದಿದ್ದಾನೆ.
ಇಲ್ಲಿಯ ದರ್ಶನವನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಭಾರವಿ
ಹರ್ಷ ಚರಿತಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಆತನಿಂದ ಶಾಪ
ಕೊಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಶಾಕುಂತಲದ VII. ೨೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ದುಷ್ಯಂತನ ಬಾಯಿಂದ ನುಡಿಸುವಾಗ ದುರ್ವಾಸಸನು
ಪ್ರಿಯಂವದೆಯ ಮೇಲೆ ಇಂದ್ರನು ವಿಧಾವತದ ಮೇಲೆ ಅಶ್ಲೀಲ
ಕುಸುಮಮಾಲೆಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ವಿರಾವತದ ಮೇಲೆ
ಇಟ್ಟು, ಅದು ಅದನ್ನು ಕುಶಲ ಗಾಲಿತಿಗೆ ತಕ್ಕುದ ಸಂದರ್ಭ
ವನ್ನೇ ಕಾಳಿದಾಸನು ಅಗಲ್ಚಿ ಬಿಡದ ನೆಟ್ಟು ವನೆಂದು
ನಮಗೆ ಜ್ಞಾನವಾಗುವದು. ಅಲ್ಲಿಯ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೇ ಗಲು
ದರ್ಶಿಸುವೆವು: ದುರ್ವಾಸಾ: ಸದರ್ಶನ ಸಮಾಯುತಂ ಉನ್ಮತ್ತ
ಗಾಂಡಸ್ಥಿತಂ.

ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಧಿಪತಿಂ ದೇವಂ ನರದೇವೈಃ ಶಚೀಪತಿಂ ॥
ಶಾಮಿತ್ರೇಣ ಸ ಶೀರಣಃ ಸ್ವಯಂ ಲಬ್ಧ್ವಾ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪಂ ।
[illegible] ಚ ಶ್ವೇತಯೋನ್ನತ್ಯಸ್ಮಿ ॥
[illegible] ಉಮರಾಜೇನ ಸ್ವರ್ಗೇ [illegible] ।
ಸ್ವಸ್ತಾ, ರಾಜ್ಞೇ ಕೈಲಾಸ [illegible] ॥
ಮದಾಂಧ ಕಾಲ ತೇಜಸ್ವಿ [illegible] ಗಂಧರ್ವ [illegible] ।
ಸರ್ವಲೋಕ [illegible] ಚಕ್ರೇ ತಾಂ ಸ್ವಯಂ [illegible] ॥
ತತಃ ಚಕ್ರೇ ಧನಾನಿ ದುರ್ಗಾನಿ ಮುನಿಸತ್ತಮಃ ।
[illegible] ತಂ [illegible] ॥
[illegible] ಲೋಕಾನ್ [illegible] ।
[illegible] ಮತ್ತ ! [illegible] ।
[illegible] ಸ್ವಯಂ [illegible] ॥
ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ [illegible] ! [illegible]

I. ix - F - 14

ಈ ದುರ್ಗಾನನ [illegible] ಸ್ವಯಂ [illegible] ಎಂಬ [illegible] ಸ್ಪಷ್ಟ [illegible] ಎಂಬುದನ್ನು [illegible] ಅನ್ನಬಹುದು. ನಾಲ್ಕನೆ [illegible] ಬಂದದ್ದು [illegible] ದುರ್ಗಾನನ [illegible] ಎಂಬ [illegible] ತನ್ನ [illegible] ಬರುವ [illegible] ಸಂತ [illegible] ಪದ [illegible]

ದ ಅವನತಿಗೆ ಜಾತೀಯವಾದ ದ್ರೋಹ ಸಂಘಟನೆಂದು ಗಾಢವು
ಊಹಿಸಿದ, ಪ್ರಿಯ ಜನ್ಮದ ಬಾಂಧವ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ, ಕಠೋರ ತನ್ನ
ಸಂತನ ಉದ್ಧಾರ ಸಾಧಿಸಿಂತಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಧರ್ಮವಾಗ
ಕಾಳಿದಾಸನ ದಿಗ್ವಿಜಯನ ಮದ್ಯಪಾನಾಚಾರಕಾರಕೀರಿ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದಂದಿನ ವಿಪ್ರ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬರು
ತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮವ ತಿಳಿ
ದತ್ತೋಟಿಯನ್ನು ಮಿಗರದಂತೆ ಅಪ್ರವೃತ್ತಿ ದ್ರವ್ಯವೆಂದು ನಾವು ಮನ
ಗಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಋಷಿಕುಮಾರನು ಶಾಕುಂತಲದ
V ಅಂಕದಲ್ಲಿ 'ನ ಕಶ್ಚಿತ್ ವರ್ಣಾನಾಂ ಅಪಥಂ ಅಪಕೃಷ್ಟೋ
ಅಪಿ ಭಜತೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಬರುತ್ತದೆ, ಕೌತ್ಸ
ನು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಒಯ್ಯಲು ಬೇಡಲು ರಘುವಿನ ಹತ್ತಿರ
ಬಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ III. x. ೧೨ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ:

ಗೃಹೀತವಿದ್ಯೋ ಗುರವೇ ದತ್ವಾ ಚ ಗುರುದಕ್ಷಿಣಾಂ
ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯಮಿಚ್ಛನ್ ಭೂಪಾಲ ಕುರ್ಯಾದ್ದಾರಪರಿಗ್ರಹಂ

ನೆನಪು ಬಂದೇ ಬರುವುದು. ರಘುವಂಶದ V. ೧ನೆಯ ಶ್ಲೋ
ಕದಲ್ಲಿ: 'ಉಪಾತ್ತವಿದ್ಯೋ ಗುರುದಕ್ಷಿಣಾರ್ಥೀ' ಎಂಬುದೂ, 'ಉಪಾತ್ತ
ರಘುವಿನ ಉತ್ತರವಾದ ೧೦ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಂ
~~ವಿದ್ಯಾನಾಂ~~ ಕಾಲೋ ಹ್ಯಯಂ ಸಂಕ್ರಮಿತುಂ ದ್ವಿತೀಯಂ
ಸರ್ವೋಪಕಾರಕ್ಷಮಮಾಶ್ರಮಂ ತೇ' ಎಂಬ ಮಾತೂ ನೆನಪಿನ
ಬರುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಸಹಜ ಧರ್ಮಾನುಭವನ್ನು ಪರಪ್ರೇರಣೆಯ
ಅನಾದಿ ಕುಂಭಾಸಾಧ್ಯ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನೇ ಕಾಳಿದಾಸನು
ವೈದಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯದ
ಕೆಡಿಸಿ, ತೆಗೆದನೆಂಬ ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದವನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆಯಿಂದ

IV ಅಂಶದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಾಶರರು ಮೈತ್ರೇಯನಿಗೆ ಸದ್ಯ[illegible]
ಗಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ: ಮೈತ್ರೇಯ!
ಶ್ರೂಯತಾಂ ಅಯಂ ಅನೇಕಯಜ್ವಿ ವೀರ ಶೂರ ಭೂಪಾಲಾಲಂಕೃ
ತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ: ಮಾನವೋ ವಂಶ: । ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಮಾನವಂ
ವಂಶಂ ಅಹನ್ಯಹನಿ ಸಂಸ್ಮರೇತ್ । ತಸ್ಯ ವಂಶಸಮುಚ್ಛೇದೋ
ನ ಕದಾಪಿ ಭವಿಷ್ಯತಿ॥ ಇದನ್ನೇ ಉಪಜೀವಿಸಿ ಕಾಲಿದಾಸನು

ವೈವಸ್ವತೋ ಮನು: ನಾಮ ಮಾನನೀಯೋ ಮನೀಷಿಣಾಂ
ಆಸೀನ್ಮಹೀಕ್ಷಿತಾಮಾದ್ಯ: ಪ್ರಣವ: ಛಂದಸಾಮಿವ॥ ರಘು I.11.

ಹೇಳಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪುರಂಜಯನ
ಕಥೆಯು ಕಾಲಿದಾಸನ 'ಮಹೇಂದ್ರಂ ಆಸ್ಥಾಯ ಮಹೋಕ್ಷರೂಪಂ
[illegible]
ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕ - ರಘು VI.72 [illegible] ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವಾದ
ನುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂದೆ II.12 [illegible] ಕೃತ ಮೃಗಂ ಶ್ಲಾಘ್ಯ[illegible] ಫಲಂ ತೇ
[illegible] ಶಾಕುಂತಲ II.16 - ಆಪನ್ನಾಭಯ
ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೂ [illegible]
ಸತ್ರೇಷು ದೀಕ್ಷಿತಾ: ಖಲು ಪೌರವಾ: - ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವು ಜ್ಞಾಪಕ್ಕೆ
ಬಂದೇ ಬರುವದು. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ IV.iii. ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ - ಪ್ರಶಾಸ ಎಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ
ಸಪ್ತದ್ವೀಪವತೀಂ ಇಮಾಂ ಉರ್ವೀಂ [illegible]
ಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಿಸಿ ಕಾಲಿದಾಸನು (ಶಾಕುಂತಲ VII) ಮಾ
ರೀಚನ ಬಾಯಿಂದ ಭರತನ ಭವಿಷ್ಯತ್ತನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ -
ಪುರಾ ಸಪ್ತದ್ವೀಪಾಂ ಜಯತಿ ವಸುಧಾಂ ಅಪ್ರತಿರಥ: ಎಂದಿರು
ವನು. ಇನ್ನೊಂದು [illegible] ಗಳಿಸಿರಬಹುದು.
[illegible] ಇವನೇ
[illegible] ಆರನೆಂಬುದಿನ್ನೊ ತಿಳಿಸಿ [illegible]
[illegible] ಕಾಲದಂ ಬರನೆಂಬ [illegible]
[illegible] ಕಾಲ[illegible]

ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಲೋಕ ತಿಳುವನ್ನು ಅವತರಿಸಿ ನಮ್ಮ ನಡುವೆ ಬಿಡಾರ
ನನಂತೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸುಕ್ತ್ರವು ಇವನನ್ನು ಮುಂದಿಡಲು
ಕಾರಣವಾಯಿತು ದೀಪಿತನಾದರು ನಾಯಕರೆಲ್ಲರೂ ಬೇ
ಕೆಯಿಮನುಷ್ಯಲಿಂಗನಿ ಇವನನ್ನು ಸಂಭರನ ಪಾಕಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ
ನೀ(ರಿ), ಅಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ನೌಕರನೆಂಬ ಅವನ ಪತ್ನಿ ಯಿಂದ (ಇವ
ಳೇ ಸಂಭರನ ಪಾಕಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದಳು ಮೀನನ್ನು ಸೀಳಿ
ಬಿಡಾರಿಯಾಗಿ ನಿಂತು ಶಿವನ ಪೂಜೆ ಸುಗಂಧ ಮೀನನ್ನು ಸೀಳಿ
ದಾಗ ಕಾಣಿಸಿತಂತೆ. ಮಗನ ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪದಂತೆ
ಸೀತಾಪತಿಯ ಪ್ರೀತಿಯ ಮುನಿಯಂತೆ ಇವಳಲ್ಲಿ
ಅನುರಾಗ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ, ನಾರದರಿಂದ ನಿಜ ಗೊತ್ತಾಯಿತು
ದು, ಆ ಶಿಶುವನ್ನು ಸುಕ್ಷೇಮದಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದಳಂತೆ. ಕೃಷ್ಣನ ಮಗ
ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ನಾಗಲು ಅವನ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಳು,
ಅವನಿಂದ ಸಂಬರಾಸುರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿ, ರತಿಯ ಅವನೊಡನೆ
ತಂದೆಯಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮನೆಗೆ ಬಂದಿರುವಾಗ, ಅಲ್ಲಿ
ನಾರದರಿಂದ ನಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೃಷ್ಣ ರುಕ್ಮಿಣಿ
ಅತಿಶಯ ಆನಂದವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆಂದು ಕಥೆಯು ಸಾಗುತ್ತ
ದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾಲದಾನದ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಡರ
ಪುಟಿಗಿನ ಮೀನು ಇದ್ದಾಗಲು ಆ ರೀತಿ ಇರುವ ಪ್ರಸಂಗ ಆ
ಮೀನುಗಾರರ ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಆದರೆ ಅವಳ ತಿಳಿಯಲ್ಲ ಮೀನಿ
ನ ಹೊಟ್ಟೆ ಯಲ್ಲಿ ಶಿಶುವಿದ್ದು ಆ ಮೀನು ನಾಯಕರಲ್ಲಿ
ಬೆಳೆದು ಬಂದ ನಮ್ಮ ಕುರಿತು ಹಲವು ಕಥೆಗಳುಂಟು.
ಇದೇ ಮಾದರಿ ಕಥಾಕಾಲದ ನೀತಿ ಇರುವ
ಕೆಲವು ಸಾಮ್ಯಗಳು. ಆದರೆ ಮಾದರಿ ರಲ್ಲಿರುವ ಪಾದಾನು
ಕರಣವಲ್ಲದೆ ಹೇಳುವಂತ ಯಾವ ಕಥೆ ಆಗಿಲ್ಲ ಎನುವಂತ
ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಂತೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗದು.

ಇವನ ಕಾವ್ಯಗಳು ಗಾಢಕಿ, ಪೂರ್ವದ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಂತೆ ಅಲಂಕಾರ
ಕಾವ್ಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ~~[illegible]~~ [illegible]

ಭಟ್ಟ ಭೀಮನ ರಾವಣಾರ್ಜುನೀಯ ... ಕಾಲದ ... ನನ ವಿಶ್ವ ... ಸಾಲ್ವ ... [illegible]:
... [illegible]
ನಪ್ತಾ ... [illegible]
ತತೋಽರ್ಕ ... ಉನ್ಮಾದಂ
... [illegible]

ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ 'ಉನ್ಮಾದಂ' ಎಂಬುದು ಕಾಲಿದಾಸನ
ಉನ್ಮತ್ತ ಪುರೂರವನನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ದೆಂಬುದು
ಉನ್ಮತ್ತ ... ಕಾಲಿದಾಸನ ... ಗ್ರಂಥಗಳ
ನ್ನೂ ... ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿದಾಸನ ... ಮತ್ತು
... ಹೇಳಿ ... - ಮತ್ತು
... ನಂತರ ... ಉನ್ಮಾದದ ಪ್ರಸಂಗ ... ಯ
... - ಉನ್ಮಾದದ ಪ್ರಸಂಗ ... ಸುತ್ತೇವೆ.
... ಪ್ರಾಚೀನ ... ಆಕರವೆಂದರೆ ಋಗ್ವೇದ ... ಪುರೂರವನ್ನು
ದ (I. 31. 4). ಇಲ್ಲಿ ಉರ್ವಶೀ ... ಸಂತಪ್ತನಾದ ಪುರೂರವನ್ನು
... ಹೇಳಿ, ... ಹೇಳಿ ... ಕೊಡುವುದೇನು
... ಉರ್ವಶಿಯ ... ಪುರೂರವನ್ನು ...
... ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ... ಪುರೂರವನ್ನು ...
... ಗಂಧರ್ವಲೋಕದಿಂದ ...
... ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯಾದರೋ
... ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ... ಉರ್ವಶಿಯು ಮಿತ್ರಾವರುಣ
... ಉರ್ವಶೀ ... ಮಿತ್ರಾವರು ...
ಇಂದ್ರನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಪ್ಸರೆಯಾದ ಉರ್ವಶಿಯು ಮಿತ್ರಾವರು

೩ - ಕಾಳಿದಾಸನೂ ಅಶ್ವಘೋಷನೂ.

ಅಶ್ವಘೋಷನು ಬೌದ್ಧ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕನಿಷ್ಕನ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಯಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಕಾಲವು ಕ್ರಿಸ್ತನ ನಂತರ ೭೮ನೇ ಇಸವಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. ಆತನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತನಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನವಲಂಬಿಸಿ, ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನಾದನು. ಬುದ್ಧಚರಿತ, ಸೌಂದರನಂದ ಎಂಬ ಎರಡು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಕಾಲಿದಾಸನಂತೆಯೇ ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದನು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿದಾಸನು ಅಶ್ವಘೋಷನನ್ನು ಅನುಕರಿಸಿದ್ದನೇ ಅಥವಾ ಅಶ್ವಘೋಷನೇ ಕಾಲಿದಾಸನ ಸೂಕ್ತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿದನೋ ಎಂಬುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚರ್ಚಿತವಾಗಿ, Cowell, Keith ಇತ್ಯಾದಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರೆಲ್ಲ ಕಾಲಿದಾಸನೇ ಪ್ರಾಚೀನನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರೆ, ನಂದಾರ್ಗೀಕರ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾರತೀಯ ಪಂಡಿತರೆಲ್ಲ ಅಶ್ವಘೋಷನೇ ಕಾಲಿದಾಸನ ಅನುಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದವನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಭಾರತೀಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಕೆಲವು ಸೂಕ್ತ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕೀಥ್ ಪಂಡಿತರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಕಾಲಿದಾಸನ ನಂತರ ಬಂದ ಮಹಾಕವಿಗಳೆಲ್ಲ ಆತನ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಲಾರಕ, ಅಲಂಕಾರ ಕಾವ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರೆಲ್ಲರೂ

ಸರ್ಗ ನೆಸಳು ಬರಬೇಕೆಂಬುದು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವು ತಿಳಿಸಿದ್ದು
ಅದಿಕೆ ಮಾರ್ಗಕವಿಗಳೂ ಬಹುತವೃದೆ ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾರಂ
ತೆ. ಅಷ್ಟಾದಶವರ್ಣನೆ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಪ್ರತಿಭೆಯ
ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ, ಈ ರೀತಿ ಸಂಚಿತರ
'ಅಂಧಾನುಕರಣೆ'ಯು ಹೆಚ್ಚು ರೂಪಗಳನ್ನು ನಾವು
ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ವ್ಯಾ
ಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನ
ವರೆ, ಶತಮಾನದ ನಂತರ ಬಂದ ಭಟ್ಟಿಯ ರಾವಣವಧ
ದ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿನಂತೆ, ಒಂದೆಡೆ ಸಾಧಾರಣ 20 ಲುಙ್ (Aorist)
ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು - ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಣಿ (passive
- ಒಂದೇ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಬರುವವು. ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ
ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವದರಿಂದ ಅರ್ಥ
ಪದ, ಬದಲಾಗುವದು, ಹಾಗೂ ನಿಯಮ ಮಾತ್ರಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣ
ಗಳೊಂದು ನಾವು ತಿಳಿಯದ ಕ್ಲಿಷ್ಟ ಬೇಕೋ ಎಂಬಷ್ಟು
ಮುಖ್ಯಗಾ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಸುವವು. ಒಂದೆರಡು
ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕೆನಿಸುತ್ತದೆ.
ಶಮ್ಸು ಧರ್ಮೇತ್ಯ, ವಿರರಾಮ ಉಪಾರಾಮ್ (ಅಭಿ + ರಮ್ ಆತ್ಮನೆ, ವಿ + ರಮ್ ಪರಸ್ಮೈ)
ಭೇಜೇ ರಾಮಂ, ಸಂವಿಬಭಾಜ ಸಾಧೂನ್ (ಭಜ್-ಆತ್ಮನೆ, ಸಂ+ಭಜ್-ಪರಸ್ಮೈ)
ದೃಷ್ಟ್ವಾಂ ಬ್ರಾಯಾ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪಲಾಯಿ ಬೀಷ್ಮೇ - ವಿ+ಜಿ - ಆತ್ಮನೇ
ಬಂಧೂನ್ಸ್ ಪೌರಾಂಶ್ಚ ಸುಗ್ರೀವಜಗಾಯ ಜಿ - ಪರಸ್ಮೈ.
ಕಾಲಿದಾಸನ ವ್ಯಾಕರಣ ವಾದ ರೀತಿ - ಧಾತೋಃ ಸ್ಥಾನೇ
ಇವಾದೇಶಂ ಸುಗ್ರೀವಂ ಸಂನ್ಯವೇಶಯತ್, ಪಕ್ಷ್ಮಾತ್

ಅಧ್ಯಯನಾರ್ಥನ್ನು ಧಾತೋ: ಇತಿ: ಇಂಬಿಭವರ್ ಎಂಬ
ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ಲೇಷವಾಗಿದೆ.

ಇನ್ನಿತರ ಅನುಪ್ರಾಸಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಹೋಲಿ
ಸಬಹುದು. ಕಾಳಿದಾಸನ ಅನುಪ್ರಾಸಗಳಾದರೋ ಯಾವುದೇ
ಯ ಅನುಪ್ರಾಸಗಳ ಸಾರಲ್ಯವನ್ನೇ ಆ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಒದಗಿಸಿದ
ಜನಗ್ರಾಹಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವಂತಿದೆ. ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಉದಾ
ಕ್ಷಮಿಯು ಮಾತ್ರ ಭ್ರತಾ ಭವಿಷ್ಯತಿ, ಸ ಅಲಂಘ್ಯಮಃ
ಸಲಿಲಂ ಸಲೀಲಂ ಉಪನಾಗಾರ್ಯಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಅತಿಸರಳ
ಪ್ರಾಸಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿದರೆ, ಕಾಳಿದಾಸನ ಪ್ರಾಸಗಳು
ಹೋಲಿಸಿದಾಗ ವೈವಿಧ್ಯ ಮಾಡಬಹುದು ನಮಗೆ ಕಂಡಿದೆ
ಮುಕ್ತಾವಲೀ ಕಂಠಗತೇವ ಭಾಗ್ಯವಃ; ಮಹಾರ್ಥಿ ಮಯತಿ
ಯಮಕಸರ್ಗವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ
ಮಾರ್ಗದ ವರ್ಣಾಂಶ ಇತ್ಯಾದಿ. ಇನ್ನೊಂದೆರಡು
ರಘುವಂಶದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ನಾವು ಕಾಣು
ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕ್ಲಿಷ್ಟ ಪ್ರಾಸಗಳನ್ನು ನಾವು ಕಾಣು
ವೆವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯದ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದ
ಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಅನುಪ್ರಾಸವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು:

ರಥಾಂಗನಾಮನ್, ವಿಯುತೋ ರಥಾಂಗಶ್ರೋಣಿಬಿಂಬಯಾ
ಅಯಂ ತ್ವಾಂ ಪೃಚ್ಛತಿ ರಥೀ ಮನೋರಥಶತೈರ್ವೃತಃ ||

ಇಲ್ಲಿ 'ರಥ' ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಸಲ ಬಂದು ಚಮತ್ಕಾರವನ್ನ
ಉಂಟುಮಾಡಿದೆ. ಕಲ್ಪನೆಯು ಉತ್ತೇಜಕವಾಗುವುದು.
ವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿಯ ಯುಕ್ತಿ ಕಲ್ಪನೆಯು ಇದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾ
ಗಿ ಘೋಷಣೆಯ ಪ್ರಾಸಗಳಾದರೂ ಇದರಿಂದ
ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಉದಾಹರ
ಣೆಯೊಂದನ್ನು ಬಾಚಕರಿಗೆ ಸಾನಿಸಬಹುದು.

ಗಳಿಗಾಗಿ ಜಗದ್ಗುರು ಬರೆದ ಭಜನ ರೂಪಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದ
ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ರಾಜಿಯವನ್ನು ಗಮನಿಸತಕ್ಕದ್ದು:
ದುಃಖಾರ್ತೇಭ್ಯೋ ವಿಷಯಾತ್ಮತೇಭ್ಯಃ ಸಂಸಾರ ಕಾಂತಾರ ಪಥಾಸ್ಥಿತೇಭ್ಯಃ
ಆಮ್ನಾಯತತ್ವ ಪ್ರೋಕ್ತ ವಿಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಂ ಮಾರ್ಗಪ್ರಕಾಶೋಭ್ಯ ಜ್ಞಾನಶ್ರೇಷ್ಠ
ಜ್ಞಾನಂ ದಾ ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಷ್ಟೋತ್ತರ ಜ್ಞಾನವನ್ನ
ಮಾನಧಿಯವರು ತೋರ್ಪಡಿಸಿಲ್ಲ ವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ದರ್ಶಿ
ಸುಪದು: ಅಪಾರ ಪಾರ ಸಂಸಾರ ಸಾರಂ ಶ್ರೇಷ್ಠ: ಅಪಾರಯುಕ್ತ
ಕೀರ್ತನದ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠ ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಯಾಕೆ ದರ್ಶಗಾಲಿ
ನನಲ್ಲಿ ಕಾಲಾವಧಿಯಿಂದ ಬತ್ತಿ ತೋರ್ಪಡಿಸುವ ಶ್ರೀ. 20
ದೇವರಿನಲ್ಲಿ ತೋರ್ಪಡಿಸಿದರೆ, ಇವರ ಬ್ಬರ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು
ಪರಸ್ಪರ ತೋರಿಸಿದರೆ, ಅಷ್ಟೋತ್ತರನ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯ
ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪ್ರಭಾವವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ
ಪಾಠಕರೇ ಮನಗಾಣಬಹುದು. ಅವರ ಕೀರ್ತನಗಳ
ಇಂಥ ನಿತ್ಯ ಪಠಣೀಯವಾಗಿ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ, ದುಃಖ/ದನ
ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳು ಪರಿಚಿತವಾಗಿದ್ದು ಕಾಲದ
ನವ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಾಧಾರಣ ವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ
ಜನಸಂಭವದ ಕೀರ್ತನಗಳ ದಾಸರಂಗ ನಿ
ದೇವಳಿ; ಸುಧಾರ ಸಂಭವದ ಕೀರ್ತನಗಳು ನೀಡಿದೆ
ಅನೇಕ ನನ್ನದ ಅಭಿನವ ಕಾಲದಾಸನಾ ಇದೇ ಲೀಲೆ
ಯಾದ ಅಪ್ರಯುಕ್ತ ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ
ನ. ಅಷ್ಟೋತ್ತರ ಕನ್ನಡ 'ದುಷ್ಟ', ಕಸ್ತೂರಿನಾಥ
ಶಬ್ದಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇದೇ ಲೀಲೆ
ಯಲ್ಲಿ ಕಾಲದಾಸನ ಛಂದೋಬದ್ಧ ರಚನೆಯ ಅಷ್ಟೋತ್ತ
ಮನ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಹೆಚ್ಚಿವೆ. (ಪರರ ನೆಂಟರ ಸ್ತುತಿ ಹಲವು
ತ್ರಿಪದಿಗಳು ಮುಂದುವರಿದೆ)

ಕಾರಣಾದಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಸುಖವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡನ್ತಾಗಿಭ್ರ
ಹೊಂದಕ್ಕೆ ಬರುವವು. ಅವನ್ನು ತ್ರಾಣಿ ಬೆಂಬ್ರ ಹಂಚಬಗಾಬಳಾ
ದಪುರಾಣವನ್ನು ಅವನ್ನು ಕಾಶಿ ನಿದಾನ ತನ್ನ ಬರುವ ಮುಖ್ಯ
ಚನರುನ್ನನ್ನು ಕಾಪಾಡುವರು, ಚಿತ್ರಲೆಯಾಗಿ ಕಾಣಾನಿ ನ್ಯೂ
ಇಲುವುದು, ಈಬರತ್ತು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ತಿಗನ ಬಾರದಂತೆ ಹೋ
ಗಿ ಅತ್ತನೆಂದನೆ ಇರಲಿಯುತ್ತುವವು. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದು
ಸಂಭವ ಥಗೆ ಇದ್ದವಲ್ಲದೆ ಸುಖವ್ರಕ್ಕಿ ಹೊಂದುವಾಗಲು, ಅವರು ಹೋ
ಹೋ ದಿನಿಂದು ವಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು, ಬೇಕೆಂದೇ ಉಪವಾಸ
ಚನರುಗಳನ್ನು ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಹತ್ತ್ರ ರಾಜನು ಚಿತ್ರ
ಲೆಯಾಗಿ ವಾಲಗಿ ವಾನ ಅವರ ಹಿಸುವರು. ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟು
ಬದ್ಧನಾಗಿ ರಾಜನು ಸುಮ್ಮನಿರಲು, ತನ್ನ ಮುಖ್ಯ ಚನರುಗಳು
ವಸ್ತ್ರಗಳ ಕರಾ ನಮಂಸಕನಂತೆ ಮಲಗಿರುವ ನೆಂಬ ಪಾದಿನ
ಲು, ಚಿತ್ರಲೆಯಾಗಿ ವೋಲ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ಹೊರಟಾಗಗಂ
ಧರ್ವರು ಬೇಕೆಂತಲೇ ಮಿಂಚು ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದಾಗ
ಬಾರ್ಗಿಯು ಬೆತ್ತಲೆ ರಾಜನನ್ನು ಕಂಡು ಅದೃಶ್ಯಳಾದಳು. ಮುರುರಾವ
ನ್ನು ಚನರುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಬಂದಾಗ ಅವಳನ್ನು ಕಾಣದೆ ನಂತ
ನಾಗಿ ಬಳಲುವನು. ಅವಳನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಹೊರಟು ವಿಹರಿಸುವಲ್ಲಿ
ಬಂದಿತ್ತೆ ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯರೊಡನೆ ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುವವರನ್ನು
ಕಂಡು ಅಂಗಲಾಚಿ ಬೇಡಿ ಹಿಂತಿರುಗೆಂದು ಕೇಳಿದನು. ಬಾತ್ರ
ತನ್ನ ಅವನೊಡನೆ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದವಳು ಉತ್ತರಿಸಿದ
ತಾಗಿ ಅವನೊಡನೆ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಕೊಂಡು ಆದಮಕ್ಕಳು
ಗ ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಮಾತ್ರ ಬರುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿ ಹೊರಟು
ನ್ನು ಅವಳೊಡನೆ ಕಳುಹಿಸು. ಇದರಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ ಗಂಧ
ನ್ನು ಅವಳೊಡನೆ ಕಳುಹಿಸುವನು. ಇದರಿಂದ ತೃಪ್ತನಾದ ಗಂಧ
ರ್ವರು ಪುರೂರವನನ್ನು ಕರೆದು, ಯಾಗಗಳ ವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು

ದು, ತಾನು ಗಂಧರ್ವ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವಳ ಶಾಶ್ವತ ಸಮಾಗಮವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಯೇ ಬರುವನು.

ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರದ ಪ್ರಕಾರವಾದರೆ ಇವರಿಬ್ಬರ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರಣಯವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ತಿಳಿದುದು ಆತನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ನಾರದ ಮುನಿಯು ಅವಳನ್ನು ಪುರೂರವನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನಂತೆ. ಪ್ರಥಮ ಬಾರಿ ಏಕಾಂತ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ, ಅಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ವಿಜಯೋತ್ಸವವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡಲು ರಂಭೆಯು ನರ್ತನ ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತಂತೆ. ಆಗ ಅವಳಿಗೆ ಅಪಸ್ವರವಾಗಿ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನರ್ತಿಸಿದಳು ಎಂದು ಪುರೂರವನು ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಿದಾಗ ತುಂಬುರುವಿನಿಂದ ಶಾಪಿತನಾಗಿ ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವನಂತೆ. ಕಡೇಗೆ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ಮುನಿಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿ ಅವಳನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದು ಕಥೆಯು ಸಂಗ್ರಹ.

ಇವೆಲ್ಲಾ ಆಕರಗಳಲ್ಲೂ ಉನ್ಮಾದದ ಸನ್ನಿವೇಶ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಬಂದಿರುವದೆಂದರೆ ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣದ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ. ಅಲ್ಲಿಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದು. ಬುಧಪುತ್ರ ಇಳೆ ಇವರ ಮಗನಾದ ಪುರೂರವನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದನಂತರ ಧರ್ಮಿಷ್ಠನಾಗಿ ಅನೇಕ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ, ಕೇಶಿ ಯೋಧ ಬಲದ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ, ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಿಗೂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದನಂತೆ. ಇವನ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಮರುಳಾದ ಊರ್ವಶಿಯು ಇವನನ್ನು

ಹೇಳಿ ಕಳಿಸಿ ಮದುವೆಯಾದನಲ್ಲ. ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ,
ಅರ್ಥ, ಕಾಮಗಳು ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತವರಾಗಿ ಇವನಲ್ಲಿ ಬಂದು ತಮ್ಮ
ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಯಾರೆಂದು ಇವನ ಅಭಿಮತವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ
ಧರ್ಮ ನಿರತನಾದ ರಾಜನು ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಹೊಗಳಿದಾಗ ಅರ್ಥ
ಕಾಮಗಳು ಕುಪಿತರಾಗಿ ಇವನನ್ನು ಶಪಿಸಿದರಂತೆ. ಈ ಶಾ
ಪ ಫಲವಾಗಿಯೇ ರಾಜನು ಮುಂದೆ, ನಾಗಕನ್ಯೆಯರನ
ರತದಲ್ಲಿ ಅಲೆದನಂತೆ, ಆದರೆ ಧರ್ಮದೇವತೆಯ ಅನುಗ್ರ
ಹದಿಂದ ಶಾಪ ವಿಮುಕ್ತನಾಗಿ ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಳಿದುದು
ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ವಂಶವು ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕವಾಗಿ ನೆಲೆಸುವಂ
ತೆ ವರವನ್ನೂ ಪಡೆದನಂತೆ. ಹಾಗಿರುವಾಗ ಊರ್ವಶಿಯೊಡ
ನೆ ಸುಖವನ್ನನುಭವಿಸುವಾಗ ಕೇಶಿಯೆಂಬ ದೈತ್ಯನು ಊರ್ವಶಿ
ಯನ್ನೂ ಆಕೆಯ ಸಖಿಯಾದ ಚಿತ್ರಲೇಖೆಯರನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ
ದಾಗ ವಾಯವ್ಯಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು
ಪಾರು ಮಾಡಿದನಂತೆ. ಕೇಶಿಯು ಇಂದ್ರನ ವೈರಿಯಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ
ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮೈತ್ರಿಯನ್ನು ಲಭಿಸಿ ಆತನ
ಸಭೆಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನಂತೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ಲಕ್ಷ್ಮೀ
ಸ್ವಯಂವರವೆಂಬ ನಾಟಕವನ್ನು ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯರು ನಟಿಸುತ್ತಿ
ದ್ದಾಗ ಊರ್ವಶಿಯು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾಗಿ ನಟಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಪುರೂರವನ ಮೋಹದಿಂ
ದ ಪ್ರೇಮ ಮರೆತು ತನ್ನ ಪಾತ್ರಾಭಿನಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿ ಭರತ
ನ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಳಾದಳಂತೆ. ಆ ಶಾಪದ ಪ್ರಕಾರ ನರಲೋಕದಲ್ಲಿ
ಕೆಲಕಾಲ ಬಾಳಬೇಕಾಯಿತಂತೆ. ಶಾಪ ವಿಮುಕ್ತಳಾದ ಮೇಲೆ ಮಾನವ

ಮರದವನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆ ಶಾಖೆಯಿಂದ ಬಂದು ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಪಡೆ
ದಿದ್ದಂತೆ.

ಈ ನಾಲ್ಕು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಾವಲಿಯ ಉಲ್ಲೇ
ಖವಾಗಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ [illegible] ಇದ್ದು ಬಂದಿರುವ ಸಂದರ್ಭಗಳು
ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಥೆಯನ್ನೇ ಹೋಲುವುದನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿ
ಸಬಹುದು. ಈ ದಂತಕಥೆ ಹೇಳುವ ಇರಲಿ, ಪುರಾಣದ
ಕಥೆಯೇ ಕಾಳಿದಾಸನ ನಾಟಕವನ್ನೇ ಆಧರಿಸಿರಬೇಕೆಂದು
ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಮರ್ಶಕರಾದ Sri S.K. De (I.H.Q. XVI. Part I
ಮತ್ತು M.B. Emeneau JAOS. vol LXXXii pp 41-45)
ಇವರುಗಳು ಊಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿರುವ
ಮೂಲ(ಗಳು) ಇವರು [illegible] ಪುರಾಣಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಾಳಿದಾಸನಿಗಿಂತ
ಹಿಂದೆ, ಬಿಟ್ಟು ಪುರಾಣಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಾಳಿದಾಸನಿಗಿಂತ
ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ರಚಿತವಾದವುಗಳು, ಉಳಿದ ಪುರಾಣಗಳ
ಲ್ಲಿ ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದ ನಂತರವೇ ಈಗಿನ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆ
ದವೆಂದು ಪುರಾಣ ವಿಮರ್ಶಕರೆಲ್ಲ ಒಪ್ಪಿರುವರು.*
ಉರ್ವಶಿ
.*: ಒಂದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹರಿಸುವುದಾದರೆ ಉರ್ವಶಿ
ಪ್ರೇಮ ಮತ್ತು ಪರಾಕ್ರಮಗಳ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ಬಳ
ಸಿಕೊಂಡು ಕಾಳಿದಾಸನ ಉನ್ನತ್ತ ಪುರೂರವಸನ್ನೇ [illegible]
ನಾಟಕವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ
ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಯಸುತ್ತೇನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಪ್ತ
ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಜೀವಿಸಿದ್ದನೆಂಬುದಾ
ದವು, ಅನಾದರದಿಂದ ವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಮೊದ
ಲನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ - ಆಗ ಮಾತ್ರ ಅಗ್ನಿಮಿತ್ರನು ವಿದಿಶೆಯ
ಲ್ಲಿ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು - ಅವನಿದ್ದಿರ
ಬೇಕೆಂದು ಉಪಸಂಹರಿಸುವೆವು.

x: next para.

ಬುದ್ಧಚರಿತದ III. xiii ಅಂದ xxiv ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳು
ಕಾಳಿದಾಸನ ರಘುವಂಶದ VII. v ಅಂದ xii ನೆಯ ಶ್ಲೋಕ
ಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಕರಣೆಯಾಗಿವೆ, ಎಂದು ಡಾ. ನಿಜಲಿಂಗಯ್ಯ ಇದರ
ವಿಪರೀತವೆಂದು ಕೆಲವು ವಿಮರ್ಶಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿ
ರುವುದು. ಸಂದರ್ಭವನ್ನೇ ನೋಡಲು ರಘುವಂಶದಲ್ಲಿ ಮೊದ
ಲು. ಅಶ್ವಘೋಷನ ಕಾಲ ನೋಡಿದರೆ ಬುದ್ಧಚರಿ
ತದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನು ವಿಹಾರಕ್ಕೆಂದು ಅಲಂಕೃತನಾಗಿ ಹೊರಟು
ಭಿಕ್ಷುಕ, ರೋಗಿ ಮತ್ತು ಶವ ನೋಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಸ್ವಾಭಾ
ವಿಕ; ಖಿನ್ನನಾಗಿ ಹಿಂತಿರುಗುವರು.
ರಘುವಂಶದಲ್ಲಿ ಅಜನು ಅಲಂಕೃತನಾದ ವರನಲ್ಲದಾಗಲೂ
ಇಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನು ಅಲಂಕೃತನಾದ ವರನಂತೆ ನಗರದೊಳಗೆ
ವನಿತೆಯರು ಪರಪುರುಷನ ನೋಡುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ
ರೆಂಬುವುದು ಬುದ್ಧನ ಸ್ವಾಗತಕ್ಕೆ ಬಂದ (III. 22) ಶ್ಲೋಕ
ಮುಕ್ತೈ: ಪುನೋ ಭಿ: ಖಲು ನಾನ್ಯ ಭಾವಾಃ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ
ಕೇಶವ ಬರೆದಿರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಮಾಣ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸ
ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹಯ್ಯನವರು ವಾದಿಸಿರುವರು.
ನ ಶಾಕುಂತಲದ ಆರನೆಯ ಅಂಕದ ಪ್ರಜಾ: ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ
ರಜೋನ ಯೋನಿ ವಿಲುಪ್ಯಂತೇ ಬಂಧನಾ।
ಕನ ಪಾಪಾನ್ಯರೇತಾನಾಂ ದುಷ್ಯಂತೆ ಇತಿ
ಪ್ರಜಾ ಜಾನ।
ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದ ಸ್ಲೋಕವನ್ನು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಂಡ (ಅಶ್ವಘೋಷ
ಹೊಸ ಅಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಬರೆದಿರಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು
ವಾಚಕರೇ ಮನಗಾಣಬಹುದು.
... x:

೪- ಪ್ರಾಚೀನಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳ ಉಪಯುಕ್ತ ಶಬ್ದಗಳು.

ಕಾಲಿದಾಸನ ಕೆಲವು ಪದಗಳಿಗೆ ಆಧುನಿಕ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲದಿರುವುದು ನಮ್ಮ ಗಮನದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣನ್ನು ತೆರೆಸುವಂತಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತವಿನ ಅನಂತರ ರೂಢಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನಿಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಾರ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಕೊಲ್ಲುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ದಾನವಸಂಹಾರ, ಪ್ರಾಣಿಸಂಹಾರ ಇತ್ಯಾದಿ. ಆದರೆ ಕಾಲಿದಾಸನು ತನ್ನ ಪ್ರಥಮ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಋತುಸಂಹಾರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ ಎಂಬೀ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಿಡಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವ ಋತುಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂ ಗ್ರೀಷ್ಮಾದಿ ಆರು ಋತುಗಳ ವರ್ಣನೆಗಳೆಂಬುವು ದಿಸಿರುವುದರಿಂದ - ಸಂಗ್ರಹಯುಂತೆ ಋತುವರ್ಣನೆಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.
ಕೃತಿಯಿಂದ ~~ಈ~~ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಇದ್ದು ಅತಿ ಬೇಸರವಾಗಿರಲು, ತನ್ನನ್ನು ಪತ್ನೀ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಸಂ+ಭೋಗ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ನಾಲ್ಕು ಶಬ್ದಗಳುಳ್ಳ

ರಯುಕ್ತವಾದುದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಗಂಡು
ಆದಾಗ ವ್ಯಾಸ ಹೆಣ್ಣು ಆತನಿಂದನ್ನು ತನ್ನಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿ
ಹಾಗೆಯೇ ಗಂಡು ಕುದುರೆ ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ
ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಪರಸ್ಪರ ನೋಡಿದರೆಂದು Imperfect
ಹೇಳುವಾಗ ಸಮಭವತಾಮ್ ಎಂಬ ಲಙ್ ಪ್ರಯೋಗವಿ
ದೆಯಷ್ಟೆ. ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ, ಇವರಿಬ್ಬರೂ
ಕಾಮುಕರಾಗಿ ಮೈಥುನವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರೆಂದು ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯ
ಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನು ಕುಮಾರಸಂಭವ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರಿ
ಡುವಾಗ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರು
ತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೋರುವ ಅ
ರ್ಥ. ಅರ್ಥಾತ್ ದಂಪತಿಗಳ ಪ್ರಥಮ ಸಮಾಗಮವೆಂಬ ಅ
ರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಕಾವ್ಯ ನಾಮದ ತಾತ್ಪರ್ಯ
ವನ್ನು ಕುಮಾರಸ್ಯ ಸಂಭವ: ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಕುಮಾರಾರ್ಥ:
ಸಂಭವ: ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವ
ಸಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾರ್ವತಿ ಚರಿತ್ರ್ಯ ಸ್ವಾಪರಿಹೃತವಾಗಿ ಸರಿ
ಯುದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕುಮಾರನ ಜನ್ಮ
ವೇ ಕಾಳಿದಾಸನ ಅಭಿಮತವಾಗಿ ಬಹುಶ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ
ರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈಗ ತಾರಕ
ವಧಾಂತವಾಗಿರುವುದಷ್ಟೆ. ಕೆಲವರು ಜನ್ಮದ ಫಲಭೂತ
ವಾದ ತಾರಕವಧವಿಲ್ಲ ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆಯೆಂದು ಕ್ಲಿ
ಷ್ಟ ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿ ಉಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಯೋಚಿಸು
ರು. ಈ ಅನುಚಿತವಾದ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಯಿಸುವದಕ್ಕೆ
ಈ ಪ್ರಾಚೀನಾರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವದೇ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರಬೇಕು.

ದನ = ವಿಜ್ಞಾನ ಮೊಬಲಾದವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ದಯರ ಧರ್ಮನೆನಿಸು
ದಲ್ಲಿ- ಕಥನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ವಚನ: ಜ್ಞಾನಾಂಶ-
ವಂಯುಕ್ತವಾಗಿ - ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಸ್ವಂತ ಕಲ್ಪನೆಯ
ಅರ್ಥವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಉದಾತ್ತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಾಳಿದಾಸನಲ್ಲಿ ಒತ್ತಾಗಿ ಅರ್ಥ ಬೇರೆ ಇರ-
ಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಬಂದ ನಾಲ್ಕನೇ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ-ರಘುವಂಶ-
ಅರ್ಥಗಾಂಭೀರ್ಯ ಅತ್ಯುತ್ತಮ: ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ, ದ್ವಿತೀಯಾರ್ಥನ
ಪೋಷಕವು ದರ್ಶನ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯುಕ್ತ
ವಾದವನ್ನು ನಾನ್ನುಡಿ ಮಾತ್ರವೇ. ಅಭಿಜ್ಞಾನ ಶಾಕುಂತಲದಲ್ಲಿಯೂ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಾಧ ನನ್ನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ದೃಢವಾಗಿ, ಅದರ
ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಾಧ ನನ್ನ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ.
ಗೆ ಪ್ರಯೋಜನ ಕರೆಯುವ ದು ಮಾತ್ರ ಕೆಯಿಸಿ ಬಂದಿದೆ.
ಗೆ ಪ್ರಯೋಜನ ದೊರೆಯುವ ದು ಮಾತ್ರ ವಾದ (ಅರಣ್ಯ ಸ್ವಮಿತ್ರ-
ಅರಣ್ಯಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷ ವಾದ ಅರಣ್ಯ ನಂಬ ಅರ್ಥವೇ
ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ) ಅರಣ್ಯವಾಸಿ ಎಂಬ ರವುಸ್ವ ನಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಬರುತ್ತಿ
ಹುವರು. ಉದಾ: ಶಾಕುಂತಲ II:- ತಪ: ಷಷ್ಠ ಗವುಕ್ಷ್ಯಯೂಂ ದದತಿ
ಆರಣ್ಯಕಾ ಊ ನ:. ಇಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯ ವಿಶೇಷವಾದ ಪ್ರೌಢ ಗ್ರಂಥ
ದಪ್ಪಾವರ್ತನೆ ಬರಲಿಲ್ಲ ವೆಂಬದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಗಮನಿಸಬಹುದು.
ಕಾಳಿದಾಸನು ನವೀನ ಪಿಕಗಳನ್ನು ಆಚಾರ ಪ್ರವರ್ತಕರಿರು
ಕಾಳಿದಾಸನು ನವ್ಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಆಚಾರ ಪ್ರವರ್ತಕರೆಂದು (ರಘುವಂಶ VI. 31) ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ
ಶಿವನ ಬಾಯಿಯಿಂದ (ಕುಮಾರ VI. 31) ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ ಶಬ್ದ
ಶಿವನ ಬಾಯಿಂದ ಅವರೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ
ಪ್ರನಷ್ಟಕಾರರು ಅವರೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ
- ಭಿಕ್ಷಾಂ ಶಂನ್ನಿಸ್ವೇ ಜನಾಲಿನು ಸಂತಪ್ತ/ ಇತಿ ಪ್ರಾಯುಕ್ತೆ
ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ (ಶಾಕುಂತಲ IV) ಇಂಥಾ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ವತಂತ್ರ
ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಸ್ವೇಚ್ಛೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ ಪ್ರಮಾಣ. ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ
ರರ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ ಪ್ರತಿನಿರ್ದೇಶನೆಂಬದು ಪ್ರಮಾಣ. ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ

ಕ್ಷೇಮ ತೋರಿ ನೋಡಬಹುದು. ಅ
ಮನುಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ/ ಸೋಮ ತೋರಿ ನೋಡಿದರೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅ
ವನಾಂ ತಾ ದೋಲೆ ದಕಾಂ ತಾತ್ರಿ ಯಾಂ ಪ್ರಮನುಪ್ರಜ್ಞೆ,
ಬಂಧೂ ವಶಿಷ್ಠ XI. ೧೪೫ ರಲ್ಲಿ 'ಅನಿರ್ಧಾರ್ಯಶಂ ಅನುಪ್ರ
ಜಾತಿದನು ಜ್ಞಾನಾಮ್ನ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರಬೇಕಾಗಿದೆ.
ತ್ತದೆ. ಆಗ್ನೇಯ ಕುಮಾರ VII ಅರನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಂಧುಶ್ರೇಷ್ಠ
ರು: ಪತಿಪುತ್ರವತ್ಯ: ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳು
ಬಂದಿರುವ ಜೀವದ್ಭರ್ತೃಕಾ: ಜೀವದ ಪತ್ನ್ಯಾ:' ಹೆಂಗಸರೇ ಅಲ್ಲಿ
ಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಕೂಡಲೆ ಆಕೆಯನ್ನು
ನಡೆಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನೇ ನೆನಪಿಸಿದಂತಿದೆ. ಹೀಗೆ
ಯೋ ಶಾಕುಂತಲದ V ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪತಿಸಮಾಪ್ತಂ ಬಂಧುಕೃತ್ಯಂ
ಪ್ರಜಾನಾಂ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನಸ್ಮೃ
ಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದ ಬಂಧು ಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದಂತಿದೆ.
ಈ ಬಂಧು ಶಬ್ದದ ಪರಿಶೀಲನಾವಸರದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿ
ದಾಸನು ಮೇಘದೂತದಾದಿಯಲ್ಲಿ ದೂರಬಂಧು: ಎಂದು
ಹೇಳಿದ್ದು ರಘುವಂಶ XIV ರ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ವೈದೇಹಿಬಂಧೋ:
ಹೃದಯಂ ವಿದದ್ರೇ ಎಂದಂದದ್ದು ನಮ್ಮ ನೆನಪಿಗೆ ಬರು
ಬರುತ್ತದೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ಈ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಧು ಶಬ್ದ
ಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದ ಜ್ಞಾತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದು ಗಂಡನ ಬಂಧು ಹೆಂಡತಿ,
ಹೆಂಡತಿಯ ಬಂಧು ಗಂಡನೆಂದೆನಿಸುವುದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಜ್ಞಾತಿ
ಬಂಧು ವಿವೇಕವನ್ನು ಶಾಕುಂತಲದ V ನೆಯ ಅಂಕದ ಮೊದಲ
ದಾಹೃತವಾದ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ - ಅತಿಮಹಸು ವಿಭಕ್ತೇಷು ಜ್ಞಾತಯ:
ನಂತು ನಾಮ ಕ್ಷೇಮ ಕು ಪತಿಸಮಾಪ್ತಂ ಬಂಧುಕೃತ್ಯಂ - ಎಂ
ದು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದಂತಿದೆ. ಹಿತೋಪದೇಶದ ಶ್ಲೋಕ

ಉತ್ಸವೇ ವ್ಯಸನೇ ಚೈವ ದುರ್ಭಿಕ್ಷೇ ಶತ್ರುವಿಗ್ರಹೇ
ರಾಜದ್ವಾರೇ ಶ್ಮಶಾನೇ ಚ ಯಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ಸ ಬಾಂಧವಃ ॥
ಕಷ್ಟ ಜೀವನಸ್ಥಿತಿ ಕಾಲದ ಬಂಧು ಬಾಂಧವ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟ
ತರುವಂತಿದೆ.

ದರ್ಶನಂ - ಇದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವು
ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾ: ಶಾಕುಂತಲ
ಮತ್ತು ಕಾಳಿದಾಸನಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಉದಾ: ಶಾಕುಂತಲ
III ಅಂಕ - ಶಕುಂತಲೆಯ ಸ್ವಪ್ನ ಮತ್ತು ಮದುವೆಯನ್ನು,
ನ ಸ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯವೇನು ಎಂಬ ದರ್ಶನಂ. ಶಕುಂತಲ
ನಿಮಿತ್ತ V ಅಂಕ - ನಂತರ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಉದ್ದೇ
ಶದರ್ಶನಂ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಸಮಾನಾರ್ಥ ಉದ್ದೇ
ಶದರ್ಶನಂ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೆಲವರು ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ
ದರ್ಶನದ ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ
ದನಂತರ ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ. ಇದೆಂತ ದರ್ಶನ,
ಅರ್ಥವು ಆಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥ
ಶಾಸ್ತ್ರದ ಇಡೀ. ಇದನ್ನು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥ
ಯೋಜನೆ ದರ್ಶನ ಇತ್ಯಾದಿ.
ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿ ದರ್ಶನ ನಲ್ಲಿನಂ
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ, ಇಂತಹ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು
ಹೇಳು, ಆಗ ಇತಿ ಕೌಟಿಲ್ಯ ದರ್ಶನಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ
ಬೆಳಕಿನ ಕೋಲುಗಳನ್ನು ಬೀರುವುದು. ದರ್ಶನ ಶಾಸ್ತ್ರ, ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ
ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ಬಂದಂತೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯ
ಆತ್ಮಾ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಬಂದಂತಹ ಆತ್ಮಾನುಸಂಧಾನದಲ್ಲಿ
ನಂತರ ಬರುತ್ತಿರುವ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಲ್ಲಿ
ಬಳಸುತ್ತಾರೆ.

ನಿರ್ವಾಣ - ಇದನ್ನು ಕಾಲಿದಾಸನು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ
ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಒಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾ
ರ್ಥ ಆತ್ಯಂತಿಕ ನಾಶ - ಉದಾ - ನಿರ್ವಾಣಭೂಯಿಷ್ಠಮಥ
ಅಸ್ಯ ವೀರ್ಯಂ - ಕುಮಾರ III. 52. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಮನ ವೀರ್ಯ
ವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ನಿಷ್ಠಾ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ
ದ ಅರ್ಥ. 'ವಾ' ಧಾತುವಿಗೆ ನಿರ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗಯು
ಕ್ತವಾಗಲು, ಇದರ ನಿಷ್ಠಾರೂಪ (past passive parti-
-ciple) ನಿರ್ವಾತ ಎಂದಾದರೆ, 'ತ' ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕೆಲವೆಡೆ
ಆದೇಶವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದು 'ನಿರ್ವಾಣೋऽವಾತೇ' ಎಂ
ಬುದರ ಅರ್ಥ. ಆ ಧಾತುವಿನ ನಿಷ್ಠಾ ರೂಪಗಳು ನಿರ್ವಾತ, ನಿರ್ವಾಣ
ಎಂದಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಬೌದ್ಧರು ದೀಪ
ವು ಆರಿಹೋಗುವಂತೆ ಜೀವನ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಷ್ಟವಾಗು
ತ್ತದೆಂದು ನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರು. ಕಾಲಿದಾಸನಿಗೆ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಲಿಲ್ಲ.
ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ದಶಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸೂಚಿ
ಸದೆ, ಮರಣಾನಂತರದ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ 'ನಿರ್ವಾಣ'
ವಾಗಿಯೇ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿದು ಎರಡನೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿ
ಸೆಂದರೆ ಆತ್ಯಂತಿಕ ಸುಖವೆಂಬ ಎರಡನೇ ಅರ್ಥವು ಕಾಲಿದಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಸಿಕೊಂಡಿತು. ಹೀಗೆ ... ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯ II
ಯೋ ರೂಢವಾಗಲಾರಂಭಿಸಿತ್ತು. ಉದಾ: ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯ: ಎಂಬಲ್ಲಿ
ನಿರ್ವಾಣಾಯ ತರುಚ್ಛಾಯಾ ತಪ್ತಸ್ಯ ಹಿ ವಿಶೇಷತಃ
ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ತಪ್ತನಾದವನಿಗೆ ಮರದ ನೆರಳು ಸುಖವನ್ನುಂಟು

ಹಾವು ಸದೆಂ ಬಡಿದಂತಿದ್ದೀತೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ನಿಯಮಿತ
ಮಾನದಲ್ಲಿ ಗೌತಮಬುದ್ಧನು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ಸಂಯಮ
ನಾಶವೆಂದರ್ಥವಿದ್ದು, ಎರಡು ಮೂರು ರೂಪಾಂತರಗಳ ನಂತರ
ನಂತರ ಸನ್ಯಾಸವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದವರು ಕಾಲಕ್ರಮೇ
ಣ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ಪಂಡಿತರು ಆಗಿ ಉಪಯೋಗಿ
ಸಲಾರಂಭಿಸಿರಬಹುದು.

೫ - ಜ್ಯೋತಿಷ ಹೋರಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ಇವ ಅನಿಸ್ಯಂ

ದಿನ ಮೋಸುವದು ಅತಿ ಹೀನವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಈ ದಿನ
ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಬರುತ್ತಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಆದರೆ
ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಪವಿತ್ರವಾದ
ವೃತ್ತಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ವೈದಿಕ
ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಕಾಳಿದಾಸಾದಿಗಳ ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಾದಿ
ಶೀಲಿಸಿದವರಿಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗಬಹುದು. ನಮ್ಮ ಮ
ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಥಮ ಮಂಗಳಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೋರಾಶಾಸ್ತ್ರಂ
ಬರನ್ನು 'ಗೋಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯಃ ಶುಭಮಸ್ತು ನಿತ್ಯಂ
ಲೋಕಾಃ ಸಮಸ್ತಾಃ ಸುಖಿನೋ ಭವಂತು' ಎಂಬ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ
ಲ್ಲಿ ನೈಜ ಸತ್ಯಂತಹ ನಿದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡುವರು. ಕಾಲದ
ಯಲ್ಲಿ ನಾಸ್ತಿಕತ್ವ [illegible] ಜನಾಂಗದವರ ಪ್ರಸಾರದಿಂದ
ನನ್ನೇ ಮೊದಲು ನೋಡುವ ಕಾರ್ಯಕರ್ತೆಯಾಗಿಬಂ
ಲೇಕವಿರಕ್ತನಾದನೆಂಬ ನೆನಪಿಗೆ ಇಂದು ಸೊಕ್ಕಿರುವ
ದಕ್ಕೆ ಬಂದುದನ್ನು ನಾವಿಲ್ಲಿ
ದಲ್ಲವೇ? ಜ್ಯೋತಿಷರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು
ಗ್ರಹಗಳು ಬಾರದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು
ಹೋರಾಶಾಸ್ತ್ರವು ಶಾಂತರ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಶ್ಲೋಕ
ಯಜ್ಞಾಂ ಹರಸ್ಯಂ ಮಂದೀಯಂ ಗಾಮಸ್ತಾ
ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ -

[illegible] ' ಎಂಬ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ' ಎಂದು [illegible]
[illegible] '
ರ್ಯ. ಕಾಳಿದಾಸನ [illegible] ರಘುವಂಶ, ಕುಮಾರಸಂಭ
ವ ಕಾವ್ಯಗಳು ಆರಂಭ [illegible]
[illegible]
[illegible]
ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಮೊದಲನೆಯ [illegible] ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ಕುಮಾರಸಂಭವದ ಎರಡನೆಯ
[illegible]

[illegible] ಭಾಸ್ವಂತಿ ರತ್ನಾನಿ ಮಹೌಷಧೀಶ್ಚ
ಪೃಥೂಪದಿಷ್ಟಾಂ ದುದುಹುರ್ಧರಿತ್ರೀಂ.

ಇಷ್ಟು ಯುಗ 'ದಿನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಅರ್ಥದ ದುರ್ಘ
ಟನೆಯನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ದುಡಿದು ನಮ್ಮ ಕುತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಕೆ
ಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದೆ. ನಮ್ಮ ಪುರಾಣಗಳು ಮತ್ತು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಹೇ
ಳುವ ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಧರಿಸಿ, ಇಂದ್ರ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು, ಗರ್ಜನೆ
ರ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ತತ್ವವಾಗಿರದೆ, ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರರನ್ನು ಸೂಂದ
ಬಲ್ಲ ಕೊಂಡು, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣ ಬಲ ದೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಭಾವದ ಪುತ್ರರನ್ನು
ಯುದ್ಧ ಮಾಡು ಕಥೆ.

ಇಂತಹ ಋಷಿಕಲ್ಪನಾಗಿ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯಾದ ಕವಿಯು
ಜೀವನಿಷ್ಠ ಋಷಿಗಳು ಕಾಣುತ್ತ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದವ
ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದು ಭಾರತ ಜನನಾಯಕನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ನಾವು ಪವಿತ್ರ
ಪ್ರಥಮಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂದು ನಾಡಿದ ದೇಶವಲ್ಲವೇ ನಮ್ಮದು?
ಸೋಮನಾಥ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ರುದ್ರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೇವಲ ಭಾಗ
ಗಳನ್ನು ನಾವು ಮುಚ್ಚಿ ಮರೆತಿದ್ದೇವೆ? ಮಹಾಂತನನ್ನು ಋಷಿ
ಪುತ್ರರು 'ಋಷಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನಾಶಿಭಿನ್ನೇ ರಾಜನಿ' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ
ದರನ್ನೇ ಶುಲ್ಕ ಬದಲಿಸಿ 'ಋಷಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನಾಶಿಭಿನ್ನೇ ಕಾಲ'ಎಂ
ದು ಕಾಲದಾನವಿನಿಂದ ಅಸ್ವಾಮಿ ನಲು ಬಯಸುತ್ತೇನೆ.

೮ - ವೈದರ್ಭೀ ಸ್ವಯಂವರ.

ಇಂದುಮತೀ ಸ್ವಯಂವರ, ದಮಯಂತೀ ಸ್ವಯಂವರಗಳು ಹಿಂದೆ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆಯಷ್ಟೆ. ಅಷ್ಟೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ್ದಾಗಿ ವೈದರ್ಭೀ ಸ್ವಯಂವರವು ಕವಿಗಳ ಭಾವನಾಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಆವಿಷ್ಕೃತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಬಯಸುತ್ತೇನೆ.

ಇಂದುಮತೀ ಸ್ವಯಂವರದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಾಜಕುಮಾರರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಡಿತರಾಗಿ, ಸುನಂದೆಯು ಅವರವರ ಪರಿಚಯಮಾಡಿಸಿಕೊಡುವಾಗ ಶೃಂಗಾರಭಾವಗಳನ್ನು ಹೊರಸೂಸುತ್ತ 'ನರೇಂದ್ರಮಾರ್ಗಾಟ್ಟ'ದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತರಾಗಿದ್ದರೆ, ಭಾವನಾಪ್ರಪಂಚದೊಳು ಬೆಳದಿಂಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ Elysian ವನಗಳಲ್ಲಿ, ಕವೀಂದ್ರನೆಂಬ ಬಿರುದಿಗೆ ಪಾತ್ರಾರ್ಹರೆಂದು ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ತುಂಬಿ ತುಳುಕುತ್ತಿರುವವರ ಮಧ್ಯೇ, ವೈದರ್ಭೀ ಎಂಬ ಕಾವ್ಯಕನ್ನೆಯು, ಗಾಲ್ಬೇಕೆಯೆಂಬ ಜನಕನಿಂದ ಜನ್ಮತಾಳಿ, ವ್ಯಾಸನಿಂದ ಅಂಗಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಪುಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವಳಾಗಿ; ಕವೀಂದ್ರರೆಲ್ಲರ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತ, ಕಾಳಿದಾಸನಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಆತನಲ್ಲೇ ಅನುರಕ್ತಳಾಗಿ ಆತನನ್ನೇ ವರಿಸಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭ. ಕವಿತಾಕಾಮಿನೀ ಚೈತ್ರ ಸ್ವಯಮೋಗಾದತಾ ವನಿತಾ ಎಂಬವಳ ನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ಕವಿತೆಯೆಂಬ ಕಾಮಿನಿಯು ತಾನೇ ಕಾಳಿದಾಸನಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತೆಯಾದ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು

[illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] ಬಿರುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. [illegible]

[illegible]

[illegible] ಕವಿ [illegible]

[illegible] ॥

[illegible]

[illegible] !

[illegible]

2- ಕಾಳಿದಾಸನು ಕಂಡ ಭಾರತವರ್ಷ.

ಹಿಮಾಲಯವನ್ನು ಪೃಥ್ವಿಯ ಮಾನದಂಡವೆಂದು ಕರೆದ ಕವಿರತ್ನನು ಭಾರತವರ್ಷವು ಪೃಥ್ವಿಯ ಆದರ್ಶಭೂತವಾದ ದೇಶವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ರಘುವಂಶಾದಿ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೋದಿದವರಿಗೆ ಆತನ ಕಾಲದ ಭಾರತವರ್ಷದ ಪರಿಚಯವು ಸಾಕಾದಷ್ಟು ನಮಗಾಗುವದು. Alexander ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಈ ದೇಶದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭಾಗದ ಪರಿಚಯವು ಇದ್ದಿತು. ಅವರಿಂದ ತನಗೆ ತುಂಬಾ ಉಪಕಾರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಆರಿಸ್ಟಾಬ್ಯುಲಸ್ ಎಂಬ ಅವನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದ ಗ್ರೀಕ್ ಚರಿತ್ರಕಾರನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು Cunningham ಮಹಾಶಯರ Ancient Geography of India ಎಂಬ ಭೂಗೋಲವರ್ಣನೆಯಿಂದ ನಾವು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ.

ರಘುವಂಶದ ರಾಜರು 'ಆಸಮುದ್ರಕ್ಷಿತೀಶರಾಗಿದ್ದರಂತೆ', ಅಂದರೆ ಅವರ ರಾಜ್ಯವು ಪೂರ್ವಸಮುದ್ರದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರದವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತಂತೆ. ಶ್ರೀರಾಮನು ಅವತಾರಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ತನ್ನ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ದೇಹದೊಳಗೇ ಲೀನನಾಗಿ ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯನನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ವಿಭೀಷಣ, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನೆಂಬ ಕೀರ್ತಿಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕವಾಗಿ ನೆಲಸುವಂತೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋದನೆಂದು ಬಹು ಸೊಗಸಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಸರಿಯಾಗಿ

ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಆತನ ಕಾಲದ ಭಾರತವು ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ
ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿಯವರೆಗೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವ, ರಾಜ
ಕೀಯ ಐಕ್ಯತೆಯೂ ಇದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ದಾಖಲೆ ಆಧಾರವಿ
ರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಅಂಗ, ಅನೂಪ, ಅವಂತಿ, ಕಳಿಂಗ, ಕಾಂಬೋಜ,
ಕಾಮರೂಪ, ಕೇರಳ, ಕೋಸಲ, ಮಗಧ, ಮಲಯ, ಮ
ಥುರೆ, ನಾಗಪುರ, ಸುಹ್ಮ, ವಿದರ್ಭಗಳೇ ಮೊದ
ಲಾದ ರಾಜ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ರಘುವಂಶದ ನಾಲ್ಕ
ನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ
ಯವನರು, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹೂಣರು ಕಾಂಬೋಜರು,
ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗ್ಜ್ಯೋತಿಷ, ಕಾಮರೂಪ ರಾಜ್ಯಗಳು
ಇದ್ದುವಂತೆ. ರಘುವಿನ ದಿಗ್ವಿಜಯವು ಈಗಿನ ಅಫಘಾನಿ
ಸ್ತಾನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿ, ವಂಕ್ಷು ನದಿಯವರೆಗೆ
ದೇಶವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತ್ತಂತೆ. ಪಾಂಡ್ಯರು ಮುತ್ತಿನ ಹಾ
ರಗಳನ್ನು ಉಪಹಾರವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರಂತೆ.
ಅಯೋಧ್ಯಾ, ವಿದಿಶಾ, ಉಜ್ಜಯಿನೀ ಇತ್ಯಾದಿ ದೊಡ್ಡ
ರಾಜಧಾನಿಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ
ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕೆಲವು ವರ್ತಕರು ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ದಾಟಿ
ದೂರದೂರದ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅನರ್ಘ್ಯಗಳಾದ ಸರ
ಕುಗಳನ್ನು ತರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಕುಂತಲದ ಆರನೆ
ಯ ಅಂಕದ ಧನಮಿತ್ರನ ಕಥೆಯಿಂದ ನಾವು ತಿಳಿಯ

ಬರುವುದಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ನದೀಪರ್ವತಗಳ ಸೌಂದರ್ಯ
ದ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮೇಘದೂತದ ಪ್ರಥಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾವು
ಕಂಡಂತೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ವರ್ಣನೆ ಇಷ್ಟು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ, ಕೆಲವು ದೇಶದ ರೇಖಾ
ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತಮಾಲ ತಾಲೀವನಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅನೇ
ಕಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಒಳ ಧಾವತ್ತಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದುದನ್ನು ಮರೆದಿರಲ
ಇಡೀ ಭಾರತ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಸನ ಶ್ರೀ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಆಶ್ರ
ಚಿತ್ರಿಸಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಸಂಚಾರಶೀಲನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಊಹ
ಬರುವುದಾಗಿದೆ.

ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಾಲ ದೇವಾಲಯ, ಸಮು
ದ್ರತೀರದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋಕರ್ಣದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ದೇವಸ್ಥಾನ, ಇವೆ
ರಡನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಪ್ರಾಯಶಃ. ಉತ್ತರದ ಯಾತ್ರಾ
ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅಗ
ಸ್ತ್ಯ ಕಾಶ್ಮೀರ, ಗಂಧಮಾದನ, ಕೈಲಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತದ
ದಿವ್ಯ ದೃಶ್ಯಗಳ ಸಂನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿ
ಸೌಂದರ್ಯದ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ನಮ
ಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೂವುಗಳು, ಮರಗಳು, ಪಕ್ಷಿಗಳು, ಇ
ತ್ಯಾದಿಗಳ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನೇ ಮರೆತುಬಿಡುವ ಸೋಂ
ದಣಿನ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕಮಲ, ಚೂತ, ಅಶೋಕ, ಮಲ್ಲಿಕಾ,
ನೀಲೋತ್ಪಲ, ಶಿರೀಷ, ಕುರವಕ, ಇತ್ಯಾದಿ ಹೂವುಗಳು,
ಅಶ್ವತ್ಥ, ಆಲ, ದೇವದಾರು, ಭೂರ್ಜ, ಸಾಲ, ಇತ್ಯಾದಿ ಮರಗಳು,

ಹರಿಣ, ಹುಲಿ, ಆನೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು - ಇವೆಲ್ಲವು
ಗಳ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದುದನ್ನು ಕಂಡು
ಈತನ ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಜ್ಞಾನ ವೆಷ್ಟಿತ್ತೆಂದು ಚಕಿತರಾಗುತ್ತೇವೆ,
ಮಲಯಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಿಕೆಮರಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ
ತಾಂಬೂಲದ ಬಳ್ಳಿಗಳು, ಚಂದನ ವೃಕ್ಷಗಳ ಆಲಿಂಗಿತಗಳ
ದ ಏಲಕ್ಕಿ ಬಳ್ಳಿಗಳು, ಇವೆಲ್ಲವುಗಳನ್ನು ಇವನು
ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಇವಿಷ್ಟು ಸಂನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಹೃದಯಂಗ
ಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದರು, ಆತನ ಮನವನ್ನು ತಪೋವನ
ದ ಚಿತ್ರಣಕ್ಕಾಗಿ ಎಷ್ಟು ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದರೆ ಆತನ
ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೃತಿಯಲ್ಲೂ ತಪೋವನ ವಿದ್ಯಮಾನವಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ರಘುವಂಶವು ಆರಂಭಗೊಂ
ಡಿದ್ದು ತಪೋವನಗಳಲ್ಲಿ. ರಘುವಂಶವು ಆರಂಭಗ
ಕಿದರು ತಪೋವನ ಗಳಲ್ಲಿ ರಘುವಂಶವು ಆರಂಭಗೊಂ
ಡಿದ್ದು ತಪೋವನದಲ್ಲಿ; ಶಾಕುಂತಲ
ದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಂಕವು ತಪೋವನದಲ್ಲಿ; ಉತ್ತರ
ದ ಆರಂಭ ಪ್ರಕರಣವು ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ
ರಾಮಚರಿತ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ;
ಅಂತ್ಯವಾಗುವುದು ಮಾರೀಚರ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ;
ಕುಮಾರಸಂಭವದಲ್ಲಿ ಶಿವ ಪಾರ್ವತಿಯರಿಬ್ಬರ
ಆಶ್ರಮಗಳ ವರ್ಣನೆ ಬಂದಿದ್ದು, ಅವರಿಬ್ಬರ
ಜಗತ್ತಿಗೆ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು ಮತ್ತು ಇಂಥಾತಪಸ್ವಿ
ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಬಂದರೆ ಅನ್ನು ಬಂದಾಗ ಕಾಣಬರು
ದಾಗಿದೆ. ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನಾದ ದುಷ್ಯಂತನ ತಪೋವನದ
ಲ್ಲಿ ತಪಸ್ವಿನಿಯರಿಂದ ಶಿವಮುನಿಯನ್ನು ಎಂದೆಂದಿಗೂ
ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ಇಂತು ಆಗಿನ ಕಾಲದ ರಾಜರು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ನಿಜವಾದ ತಂದೆ
ಗಳೇ ಆಗಿದ್ದು ಅವರ ಸರ್ವತೋಮುಖವಾದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೇ ಸದಾ
ಕಾಂಕ್ಷಿಸುತ್ತ, ಭಾರತವರ್ಷವನ್ನು 'ರಾಜನ್ವತೀ' ಅಥವಾ ಒಳ್ಳೆ ರಾಜ
ನ್ನುಳ್ಳ ಭೂಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದರಂತೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಜನರಲ್ಲಿ
ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಗಳು ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತ ದೇಶವನ್ನು ಸುವರ್ಣ
ಭೂಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದವಂತೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ರಘು XVIII
ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಉದಹರಿಸಬಹುದು;

ಖನಿಭಿಃ ಸುಷುವೇ ರತ್ನಂ, ಕ್ಷೇತ್ರೈಃ ಸಸ್ಯಂ, ವನೈಃ ಗಜಾನ್
ದಿದೇಶ ವೇತನಂ ತಸ್ಮೈ ರಕ್ಷಾಸದೃಶಮೇವ ಭೂಃ॥

ಅರ್ಥಾತ್ ಈತನ ಭಂಡಾರದ ಗಣಿಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ನ ರಾಶಿಯು ವಿಪುಲ
ವಾಗಿತ್ತಂತೆ, ಗದ್ದೆಗಳು ಧಾನ್ಯದ ರಾಶಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದವಂತೆ, ವನ
ಗಳು ಆನೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದವಂತೆ. ಹೀಗೆ ಈತನ ರಕ್ಷಣೆಗನುಸ
ರವಾಗಿಯೇ ಭೂಮಿಯು ಈತನಿಗೆ ಸಂಬಳವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತಂತೆ!
ನ್ಯಾಯವಾಗಿಯೇ ಭೂಮಿಯು ಈತನಿಗೆ ಸಂಬಳವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು. ಭಾರತ
ಖ್ಯಾತ ವಂಶ ಪುರಾಣಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಬರೆದಿರುವ ಭಾರತ
ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಭಾರತವರ್ಷವೆಂಬ ಹೆಸರು
ಬಂದದ್ದೆಂಬ ಕತೆಯುಂಟು, ಆದರೂ ನಾವೀಗ ತಿಳಿದಿರು
ವ ಭರತನೇ ಈ ಹೆಸರಿಗೆ ಕಾರಣನೆಂಬುದ
ಕ್ಕೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಆಧಾರಗಳು ಸಾಲವು
ದಕ್ಕೆ
ವಂತಿದೆ.

೮ - ಕಾಳಿದಾಸನ ಹಿಮಪರ್ವತ ವರ್ಣನೆ

ಪರಸ್ಪರ ಕಿರಣಾಂ ವಿಕ್ಷಿಪ್ತ ಭಗ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸ್ವರಾಜ್ಯ:

ತ್ರಿಬುದ್ಧ ಋಷಿ: ಋಷಿಗಣ ನಗಾಧಿರಾಜೋ ಯಸ್ಯ

ಕವಿಕಾವ್ಯ, ಯನ್ನೇ ಪಾರ್ವತಿ ಎಂದು ರೂಪಿಸಿ, ಅವಳನ್ನು ಶಿವ

ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿಯೂ ರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಈ ಹಿಮವಂತ ಪರ್ವತವು ಮೇರು ಪರ್ವತವು ಪೌರಾಣಿಕರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಪರ್ವತಗಳು. ಮೇರು ಪರ್ವತವೇ ಈಗಿನ North Pole ಎಂದು ಇವೊತ್ತಿನ ಭೂಗೋಳಜ್ಞರು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಆಧಾರಗಳನ್ನು ಉಪಕಾರಣಗಳನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಆ ಪರ್ವತವೆಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಇನ್ನೂ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅದರ ಸುತ್ತ ಸುತ್ತಿ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ನಮಗೆ ದಿನರಾತ್ರಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವನೆಂದು ಅದರಿಂದಲೇ ನಮಗೆ ದಿನರಾತ್ರಿಯಾಗುತ್ತವೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಸಪ್ತದ್ವೀಪ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪೌರಾಣಿಕರೆಲ್ಲರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮೇರುವು ಅತಿಮುಖ್ಯ ಪರ್ವತವೆಂದು ಈ ಪರ್ವತದ ಸುತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಸುತ್ತುತ್ತವೆ. ಅವರ ಕ್ರಮಗಳು ಈ ಪರ್ವತದ ಸುತ್ತಲೂ ಆಗಿ ಬರುವವು. ಭಗವಾನ್ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು 'ಮೇರುಃ ಶಿಖರಿಣಾಮಹಂ' ಎಂದು ಹಾಗೂ ಸ್ಥಾವರಾಣಾಂ ಹಿಮಾಲಯಃ' ಎಂದು ಪರ್ವತವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದು ತನ್ನ ವಿಭೂತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತವನ್ನು ಕಾಳಿದಾಸನು ಇದನ್ನೇ ಪರ್ವತರಾಜನನ್ನಾಗಿ ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾಳಿದಾಸನು ಭೂಗೋಳ ಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಗಿರಿ ಅಧಿರಾಜನೆಂದು, ಅವನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಹೆಚ್ಚು, ದಲು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ ಈ ಪರ್ವತದಿಂದ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು, ಬಹುಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ ಈ ಪರ್ವತದಿಂದ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಅವನ ಜೀವನಾಧಾರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವುದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಸನಿವರ್ಣನವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವುದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿದೆ.

೯ - ಹಿಮಾಲಯ ದುಗಾಗಿದೆ.

ಯಜ್ಞಭಾಗಭುಜಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಪದಮಾತಸ್ಥುಷಾ ತ್ವಯಾ ।
ಉಚ್ಚೈ: ಹಿರಣ್ಮಯಂ ಶೃಂಗಂ ಸುಮೇರೋ: ವಿತಥೀಕೃತಂ
ಎಂಬ ಕಾಳಿದಾಸನು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಮ-
ವಂತನನ್ನು ಹೊಗಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅರ್ಥಾತ್ ಮೇರು ಪರ್ವತಕ್ಕೆ
ಆಧಾರವಾದವನನ್ನು ಯಜ್ಞಕರು ಅಲ್ಪ ರವರಿಗೂ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದ-
ನ್ನು. ಬಂಗಾರದ ಪರ್ವತವಾಗಿ ಹಿಮವಂತನಿಗಿಂತಲೂ
ಶ್ರೇಷ್ಠವಿದ್ದಾಗ, ಆ ಪರ್ವತವೇ ಇದರಿಂದ ಸಾಪ್ರಯೋ-
ಜನ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದಂತೆ ಯಜ್ಞಕರು ಇದರ ಸಹಿತವೇ ಯಜ್ಞ-
ಬಿಟ್ಟು, ಕರ್ಮದ ದುಗ್ಧ ಇದ್ದು, ನಿವೇದಿಸುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು
ಗಳು ಉತ್ತಮವಾದ ಹಿಮವಂತನ ಯಜ್ಞಭಾಗ ನಿಧಿಗಳ-
ನ್ನು ಪಡೆದು ಮೇರುವಿನ ಶಿಖರವನ್ನು ನಿಷ್ಫಲಗೊಳಿಸಿದನೆಂದು
ನೆಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಸಾರಿದ್ದಾನೆ.
ಅದಾನ ಸುಪ್ರಭ: ಸ್ಥಗಿತದ ಚಲನೆ ಸಾರಂ ಧರಿತ್ರೀಧರಾಣಾ-
ಮಾಯಾಗ ಯಾವಿಷ್ಟ ಮೇಷ್ಠಾಪ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಂಸ್ಥಾಯಿಮನ್ವತಿಷ್ಠ
ಯಜ್ಞಭಾಗಂ ಶೈಲಾಧಿಪತ್ಯಂ ಸ್ವಯಮನ್ವತಿಷ್ಠತ್
ಪ್ರಜಾಪತಿ: ಕಲ್ಪಿತಯಜ್ಞಭಾಗಂ ಶೈಲಾಧಿಪತ್ಯಂ, ಸೋಮಲತೆ
ಮೊದಲಾದ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಔಷಧಿ, ಸೋಮಲತೆ
ಇವುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವಿಪುಲವಾಗಿ ದೊರಕುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ
ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಧರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂ-
ದಲೂ ಶೈಲಾಧಿಪನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನಿತ್ತನು ಯಜ್ಞ-
ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಿದನು. ಇವನ
ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಕಾಳಿದಾಸನು ಕುಮಾರಸಂಭವದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು
ಕಡೆ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ.
13 ನೆ ದ ಶಂ ಕೆ.

ಪವಿತ್ರ ಬಿಲ್ವಗಳು ಈ ಪವಿತ್ರ ಶಿವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ
ಇನ್ನೊಂದು [illegible] ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ:
ಸ್ಥಾನೇ [illegible] ಸ್ಥಾ[illegible] ವಿ[illegible] ವಸ್ತು[illegible]
[illegible] ಭೂತಾನಾಂ ಕುಕ್ಷಿಃ ಆಧಾರ [illegible] ಗತಿಃ॥
[illegible] ಪವಿತ್ರ [illegible] ಭಾಗ [illegible]
[illegible] ಆಧಾರ
[illegible] ವ್ಯಾಪಕನಾಗಿರು
ವನು [illegible]
ಸ್ಥಾನಂತೆ. [illegible]
[illegible] ಆಯುರ್ (೬೨,೧೧) [illegible]
[illegible] ನೆಂಬುದನ್ನು
[illegible]
ನಾವು [illegible] ಬೇಕಾಗಿದೆ.
ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ [illegible] ಪತ್ರೆ [illegible] ಇವನ್ನು
[illegible] ಇವ [illegible] ಬಂಗಾರದಿಂದ[illegible]
ನಾವು ನಮಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ:
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ಪವಿತ್ರ ಬಿಲ್ವಗಳು [illegible]
[illegible] ಪವಿತ್ರ [illegible]
[illegible] ಪತ್ರೆ ಬಿಲ್ವ [illegible]
[illegible] ಪವಿತ್ರ [illegible]
[illegible] 'ಅಷ್ಟೋ[illegible]'
[illegible]

ನೀಲಪರ್ವತಪ್ರಸ್ಥಾನ ಹೇಳಲೇಕೆ ಶೇಷಗಿರಿಯ ತನಗೆ ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಧನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥನಾದಿದ್ದನು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಮುಂದೆ ಸುಂದರಕಾಂಡದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನು ಸಾಗರವನ್ನು ದಾಟಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಮೈನಾಕಪರ್ವತವು ತನ್ನ ಆತಿಥ್ಯ ಸಾಗರದಿಂದ ಹೊರಬಂದು, ತನ್ನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ವಿಶ್ರಮಿಸಿ, ಫಲ ಮೂಲವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದು. ಅಂತಹ ಈ ಮೈನಾಕನು ತನ್ನ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಾಗರನ ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ನೆಲಸುತ್ತಿದ್ದನಂತೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಕವಿಕುಲತಿಲಕನು ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ - ಮೈನಾಕನ ತಂದೆಗೆ - ಎರಡು ಶಿಖರಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದು.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ, ಮೂರ್ತಿ ಸ್ವರೂಪ ಆ ಬಂಗಾರದ ಗಿರಿ ಹನುಮಂತನ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ನೆಲಸುವರೆಗೆ [illegible] ಕಾಳಿದಾಸನು ತನ್ನ ಕುಮಾರಸಂಭವದ [illegible] ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದನ್ನೇ [illegible] ಪೃಥಿವಿಯ ಮಾನದಂಡದಂತೆ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಭಂಗ್ಯಂತರದಿಂದ [illegible] ಕರೆಯುತ್ತಾನೆ. [illegible] ಹಿಮಾಲಯ [illegible] ಸಂಕೇತದ [illegible] ಬಿಳಿಯಾಗಿರುವುದು [illegible] ಬಿಳಿಯಾಗಿರುವುದು [illegible] ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣ [illegible] ಅನುಕೂಲವಾಗಿದೆ. [illegible] ಹನುಮಂತನ [illegible] ಆಕಾಶ [illegible] ಹನುಮಂತನು [illegible]. ಇದನ್ನು ಕವಿ [illegible] ಆಕಾಶವನ್ನು [illegible] ಎಂದು [illegible] ಮನಸಾ [illegible]

ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದ. ಕವಿಯು ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯ ಮೂಲಕ ಕೃಷ್ಣನು ಇದ್ದಲ್ಲಿ
ಕೃತ್ಯವಾಗದೆ, ಈ ವಂಶವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಗಳೋ ರಾಜನಾಗಕಂಠ,
ಹೀಗೆ ರಾಜಾಧಿರಾಜರು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಚಾಮರಗಳನ್ನು ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದ,
ದಾನೆಂತ್ಯ ಈ ಈ ವಂಶವೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಚಮರೀಮೃಗಗಳಿಕ್ಕೆ
ತಮ್ಮ ಬಾಲಗಳಾದ ಚಾಮರಗಳನ್ನು ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಕಾಣುತ್ತದೆ.
ಇದರಲ್ಲಿಯು ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ಸುರರಾಜರಿಗೆ ಚಾಮರಗಳನ್ನು ಬೀಸಲು ನಿತ್ಯ ಚಮರೀಮೃಗಗಳು
ಬಾಲಗಳನ್ನು ಬಂಗಾರದ ಹಿಡಿಯಲ್ಲಿ ದಿಗ್ದಿಗಂತದಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ, ಅಂತಹ
ಕೃತಕವಾಗಿಯೇ ತಯಾರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ. ನಮ್ಮ ಈ ವಂಶದ
ಗಾದರೂ ಚಿರವಂಶವಾಗಿರುವ ಚಮರೀಮೃಗಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಬಾಲಗಳನ್ನ
ನೆರವುರು ಉಳ್ಳದಿಸಿ, ಅವನರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ರಾಷ್ಟ್ರಕರಿಗಾದ ಸಿದ್ಧಗಳಿಂತಿವೆ
ಯುಳ್ಳವೇ? ಹೀಗೆ ಸಂಬಳ ಬಿಲ್ಲದೆ, ಸ್ವತಃ ಅಂತಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ
ಲೇ ಕುಚಮರೀಮೃಗಗಳು ಅವನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಾರುತ್ತವೆ,
ದಾನೆಯೇ ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗಗಳು ತಮ್ಮ ನಾಭಿಗಂಧ ಪಾದಕಸ್ತೂರಿ
ಯನ್ನು ಇವನ ಆಹಾರವಾದ ದೇಹದವರ್ಕೆ ಲೆನಿವಾಸತ್ರಿಯರಥ,
ದೇಹದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂಗವನ್ನು ಸುಗಂಧಪುಷ್ಪಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದ
ರಂತೆ. ಈ ಸುಗಂಧ ಹೂ ನಾಲ್ದೆಸೆ ಎಂಬ ಭಾವಿಸಿ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವಾಸನೆ
ವಸುಧೆನೆಗಳು ತಮ್ಮ ಕಮಲದ ತುಂಬಿಸುತ್ತಿದ್ದೆಯನ್ನು ಹೊಳೆಗಾಗ
ಎಸಲು ಸುಗಂಧಪುಷ್ಪ 'ನರಲ' ಪುರಗಳ ಸ್ನಾಂಧಗಳಿಗೆ ಬರುವಾಗಿ
ಮಾಪ್ರೆಯನ್ನು ಶಿಕ್ಷದಾಗ ಹೊರಟ ವಾಯುವೃಷ್ಟಿ ಅನುವಾಸ ಪಡೆ
ದರವಂತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈ ರಾಜನ
ಕವಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಸುಗಂಧ ಎಲ್ಲಾ ವಾಗಿ ನಡೆದ ವಿಶಾಲವಾದ ಪವಿತ್ರ ತೀರ್ಥಯಲ್ಲಿ
'ಆಸ್ಥಾನದ ಬಾಗಿಲು' ಎಂಬ ವಿಶಾಲವಾದ ವರ್ಣನೆ, ಗಾಳಿಯ
ಕೀರ್ತಿ (ಬ[illegible]ನ ವಂಶ) ಗಳಿಗೆ ಕೆಯ್ಯಲಾಗಿ ಪಡೆದವು

ದ ತುಂಬಿ ಬಾರ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಅನುವೇದಿಕೆಗೆ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಚಿನ್ನದಂತಾಗಿ
ಕ್ಕೆ 'ಪ್ರತಿಮೆಯಾಗಿ, ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಸಂಕಲ್ಪ ಬಲದ ಸಹಕಾರಿಯಿಂದ
ಬಿಟ್ಟಂತೆ! ಇವ ನರಾಳಕ್ಕೆ ತಲೆಬಾಗಿ ಹಾಡಿದೆ ಎಂಬಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿ
ಹಾಡಿದಂತೆ ಇವ ನಲ್ಲ ಬಾನಿನವ ಅಪ್ಪನಿಲ್ಲ ಲೋಕದ ಸೌಂದರ್ಯ
ಗಾಢವಾಗಿ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ನಾಡಿನ ದರ್ಶನದ ಯಶಸ್ಸಿನ ಭಾವವಾಗುವದಂತೆ!
ನಿತ್ಯ ರುದ್ರ ಲೀಲೆ ಎಂಬಂತೆ ಕೈಲಾಸವನ್ನು ಕಂಡವನೆ ಭಾವನಾಗುವದಂತೆ
ಶ್ರೀದರ್ಶನಿಗಾದ ದರ್ಶನ' ವೆಂಬ ಉತ್ಸವ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಭಕ್ತರ ಪುತ್ರ ನಾಗರಾಜ
ನಾನು ಅಕ್ಕಿಕೈಲಾಸವನ್ನು ಕಾಣ್ಬರ ನಲ್ಲ ಧಾನದ ಮತಿ ಮಿತ್ರದ
ರೂಪಕೊಂಡು ಕಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತೂ ಈ ಹನುಮಂತನಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗದ ಮುಕ್ತಿ
ನಕ್ಷತ್ರದ ಧೂಳಿನ ದರ್ಶನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದ, ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದರ್ಶಿ
ಸಾಧನ ಸುಖ ಶಾಂತಿಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಪಡೆಯುವದರಲ್ಲಿ ನಂಬಿದ
ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.